

KNJIŽEVNE NOVINE

L I S T Z A K N J I Ž E V N O S T , U M E T N O S T I I D R U Š T V E N A P I T A N J A

KA STVARANIU JEDINSTVENE SOCIJALISTICKE KULTURE

PROŽIMANJE NACIONALNIH KULTURA I KNJIŽEVNOSTI

Primio sam, ovih dana, poslednji, novembarski broj Sartrovog časopisa „Temps modernes“, otvor ga, prelistao pažljivo i neobično se obradovao jednoj, naizgled maloj, sitnoj stvari. U tom broju časopisa odštampana je i jedna pesma našeg pesnika Jura Kaštelana. Pesma je, koliko može da se sudi po prevodu (a ponekad može), vrlo lepa, puna svežih i neobično uspelih slika i obrta; po fakturi sasvim moderna ali ne i „modernistički“ besmislena; ozbiljna a ne bizar; lirika a ne pusta igarija, kave sve češće srećemo u našoj štampi. Naslov joj je *Mali konj bez jahača* ili, može biti, *Konjić bez jahača*. Original, kao što rekoh, nisam čitao, pa mogu i da se prebacim prevodeći naslov, a verovatno da bi i mnogi njeni stihovi, kad bi ih, kojim čudom, ponovo preneo na naš jezik ko značili, i ko zna šta bi mi Kaštelan posle toga pomislio. Zato se ne usuđujem ni da ih citiram (što za ovu priliku i nije toliko važno). Konstatujem da mi se pesma dopada, da je lepa, sveža i... to je sve.

No i nije to baš sve. Čitalac bi mogao da se zapita: čemu tolika radost zbog jedne pesme našeg pesnika prevedene na francuski jezik?

Posle Nobelove nagrade kod nas se već mogu naći ljudi kojima je... more do kolena. Čudna mi čuda, jedna pesma ili jedna priča! Čudna mi čuda roman ili zbirka stihova, ili čak i antologija jugoslovenske poezije ili proze! Čudna mi čuda čitav taj prodom na strane jezike i nekih većih i nekih manjih naroda!

Ili, ako i nema tog potcenjivačkog šampionskog stava, ravnodušnog sleganja ramenima svakako ima. Ništa nije tako važno na ovom svetu, osim naše, moje, tvoje, njegove, sitne slave i sitne afirmacije i... velike, velike (pa-kosne) zavisti.

Pa ipak, i uprkos svemu, pojačani interes za jugoslovensku literaturu, početak njenog ozbiljnijeg prevodenja na jezike, pre svega, većih naroda, treba razumno prihvati; i razumno i pošteno potpomoći taj proces. Prevod Kaštelanove pesme u jednom takvom renomiranom časopisu, kao što je Sartrov „Temps modernes“, ma koliko se slagali ili ne slagali u estetskim i ne znam sve kakvim drugim problemima, značajna je pojавa i značajna afirmacija ne samo ovog pesnika, već, do izvesne mere i stepena, i jugoslovenske savremene poezije, jugoslovenske književnosti uopšte. Radost moja je i zbog toga, ali i zbog nećeg drugog. I zbog drugog jednog, da ponovim, naizgled daleko manjeg, povoda.

Na kraju pesme, prevedene, kako mi se čini, izvanredno dobro, prevodilac je lepo i skromno napisao: „prevod s jugoslovenskog od...“, i tako dalje. Jugoslovenska nacija, razume se, ne postoji. Jugoslovenski jezik još manje. Toga je svestan sigurno bio i prevodilac, utoliko pre što se po dodatku francuskom prezimenu (Lasic, Lazic) da zaključiti da se radi o Jugoslovenki koja živi u Parizu. Svi smo, da, svesni činjenice da u Jugoslaviji postoje tri književna jezika. Pa ipak, ne smatram pogrešnim kad se, u inostranstvu, napiše „prevedeno s jugoslovenskog“. Ne smatram pogrešnim kad bilo koji Slovenac, Hrvat, Srbin, Crnogorac ili Makedonac predstavi sebe, u inostranstvu, Jugoslovenom. To rade čak i naši trgovci i razni trgovaci predstavnici, pa zašto ne bi tako bilo i kad je u pitanju bilo koji naš književnik ili književno delo s bilo kojeg našeg književno-jezičkog područja.

Da se razumemo: ne plediram za neko jugoslovenstvo po svaku cenu. mada, posle dvadeset godina od jedne

revolucije, koja je vođena i pod parom bratstva i jedinstva, ni to ne bi bilo nenormalno i neobično. Ne plediram ni za kakvo potpuno utapanje ili ukidanje nacionalnih individualnosti i nacionalnih kultura i književnosti. Zna se, i neka se i u buduće zna — a tu materiju i sam Prednacrt novog Ustava tako reguliše — da je socijalistička Jugoslavija mnogonacionalna zemlja. Ali, ako se, naročito u međunarodnim odnosima, drugi, daleko veći evropski, i ne samo evropski, narodi i nacionalne skupine sabiraju i pred stranim svetom pokazuju i prikazuju kao jedno — jer, po mnogim osnovnim obeležjima i po zajedničkom životu u jednoj državi, jesu jedno — zašto bismo mi, Jugosloveni, bili, u nekim često veoma uskih i često veoma sumnjičivih interesa, drukčiji, zadrtiji i isključiviji?

U Velikoj Britaniji, kao što se zna, pored Engleza postoje još i Škotlani-

Tanasiće MLADENOVIC

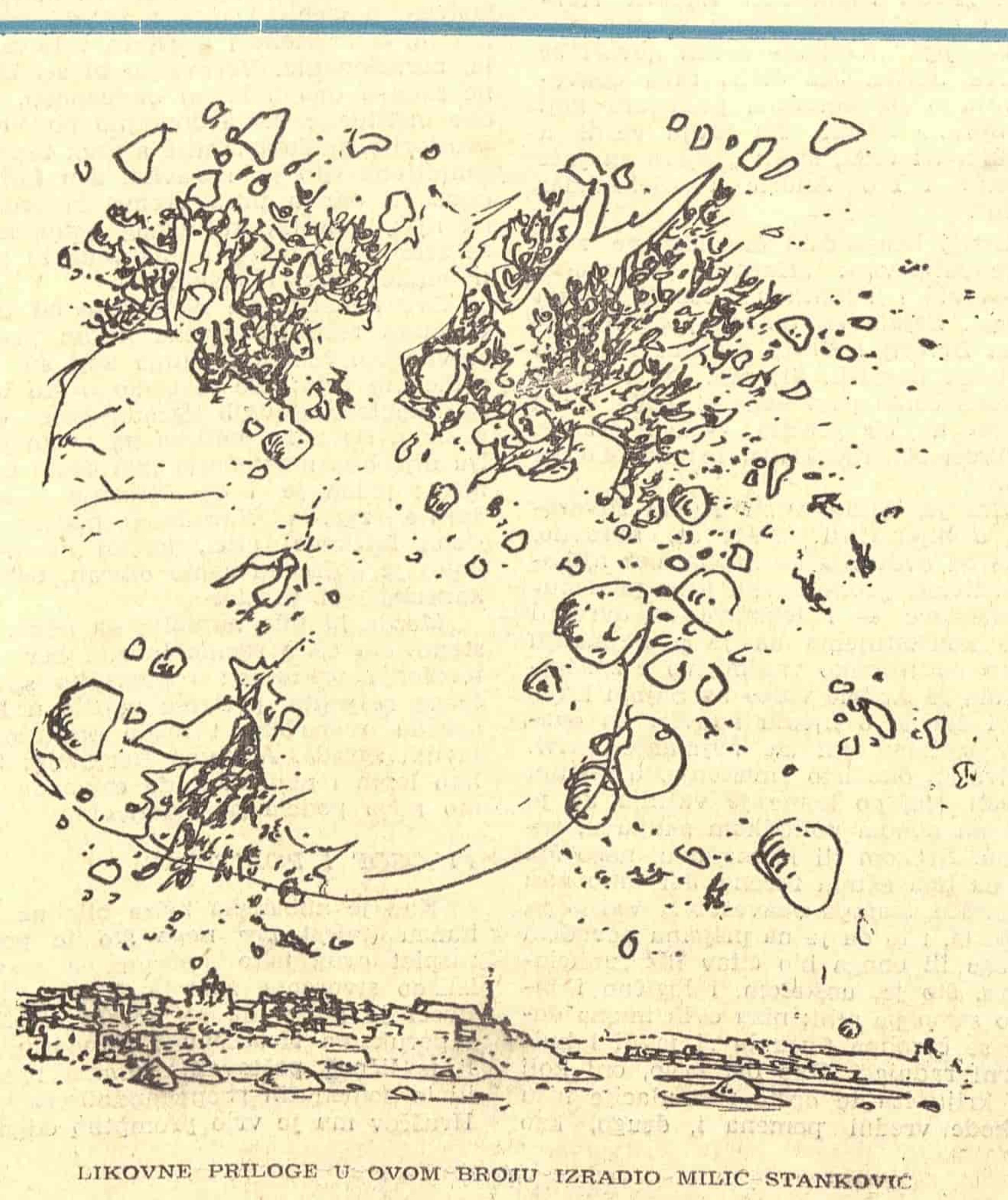
dani u Velšani (ovi poslednji, uz to, još govore i pišu sasvim drukčijim jezikom). Pa ipak, ni Škotlani ni Velšani, u odnosima sa strancima, neće u prvi plan da ističu, u svakoj prilici, svoju užu nacionalnu pripadnost. Pred tudinom — oni su, pre svega, građani Velike Britanije. U Sjedinjenim američkim državama da i ne govorimo koliko sve nacionalne skupine postoje, pa ipak su svi oni u prvom redu Amerikanci, a onda, eventualno, i nešto drugo. Bretonci u Francuskoj neće istaći svoju odvojenost u pogledu nacionalnog porekla i u pogledu jezika, već će uvek reći da su Francuzi. Nemci, pak, neće naročito isticati svoju bavarsku, saksonsku, prusku itd. pripadnost, iako se zna da su svi oni dugo i dugo živili zasebnim životom, u zasebnim državama i svaki na svoj specifičan način i pod specifičnim uslovima. Analogije su nesrećna, ali ponekad vrlo potrebna stvar. Mnogi će mi prigovoriti, možda, da svi navedeni primeri ne odgovaraju našoj istorijskoj situaciji. Može biti. Ja i ne tvrdim da svi odgovaraju, i ne navodim ih za to što sasvim odgovaraju.

Primere velikih i mnogo većih od nas citiram zato da bih, i direktno i indirektno, kako za koga, dokazao da je jugoslovenstvo ne obična parola ili slučajno izbačena fraza, nego naša zajednička budžina. Budžina od koje se, svejedno, ne može, nikuda pobeti, osim — u avanturu i propast. Utoliko pre što smo savremenici jednog upravo suprotnog procesa koji se ne više toliko u nacionalnim nego sada već i u supranacionalnim i, skoro bili rekao, nadnacionalnim okvirima odvija tako reći pred našim očima. Možda nije tako daleko vreme (nabacujem ovo samo kao hipotezu koja i ne mora da bude tačna i ne mora sasvim da se ostvari) kad će shvatiti o naciji devetnaestog veka, formirana u fazi rana kapitalizma i nastajanja buržoazije i buržoaskog društva, razvojem savremene nauke, ekonomike i politike, biti prevazidena i, može biti, bar do izvesne razumne i nužne mere, ukinuta.

Integriranje velikih i malih nacionalnih skupina i država na ekonomskom i na političkom planu nisu samo plod lepih želja ili nekog golog, novonastalog, shvatjanja altruizma i humanizma. Nisu ni isključivi rezultat blokovske ideološke i druge podele savremenog sveta, mada nose njihovo jako izraženo spoljno obeležje. Nisu ni samo pokušaji buržoazije da spase kapitalizam udruživanjem postojećih snaga, a ni samo, s druge strane, i na drugoj strani, obično pariranje socijalističkog sveta kapitalističkom. Uzroci integracije su daleko dublji i nalaze svoje pravo objašnjenje, pre svega, u ekonomici, u neobično naraslim produktivnim snagama koje su, opet, rezultat dosad nevidenog poleta nauke i tehnike, poleta koji se graniči s fantastikom i koji nužno nameće, ekonomskim rečnikom kazano, nove proizvodne odnose u međunarodnim okvirima (ne sad više samo nacionalnim).

Medutim, integracija, sama po sebi, nije nikakva magična i čarobna reč koja će, automatski i, možda, ponegde čak i nerazumno primenjena u praksi, sve i sva da reši, osobito ako je samo

Nastavak na 2. strani

LIKOVNE PRILOGE U OVOM BROJU: IZRADIO MILIĆ STANKOVIĆ

Od Drugog Zasedanja AVNOJ-a do Prednacrta novog Ustava

JEDINSTVO

ZALOGA NAŠE BUDUĆNOSTI

TITO, marta 1944:

M EDU NAJVEĆE USPJEHE KOJE SU NARODI JUGOSLAVIJE POSTIGLI U TOKU OVOG OSLOBODILAČKOG RATA SPADAJU, BEZ SUMNJE, OD LUKE DRUGOG ZASJEDANJA ANTIFASISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE. ONE ZNAČITAVU PREKRETNICU U PROCESU OVI OSLOBODILAČKE BORBE, UDARENIM SU PRVI TEMELJI ZA IZGRADNJU JEDNE NOVE, SREĆNIJE JUGOSLAVIJE S PRAVEDNIM UREĐENJEM, KOJE GARANTIRA NASIM NAPACENIM NARODIMA BOLJU I SREĆNU BUDUĆNOST: UREDENJEM KOJE POČIVA NA NACIONALNOJ RAVNOPRAVNOSTI, BRATSKOJ SLOZI I SOCIJALNOJ PRAVEDNOSTI. TE SU OLUKE IZRAZ TEŽNJI SVIH NARODA I ZATO IH, S TOLIKIM ODUŠEVLJENJEM, POZDRAVLJAVI OGROMNA VEĆINA SVIH NARODA JUGOSLAVIJE.

TITO, septembra 1962:

K OD NAS POSTOJI VISE NACIONALNOSTI, ONE IMAJU SVU PROŠLOST, ONE NA SVIJETOM PROSLIM POZITIVnim DOSTIGNUĆIMA RAZVIJAJU SVU KULTURU I SVESTRANI U-NUTRAŠNJI ŽIVOT SAMOSTALNO. MEĐUTIM, POSTOJI NESTO STO JE SVIMA NAMA ZAJEDNIČKO I STO MORA BITI ZAJEDNIČKO. ONO STO SVAKODNEVNI SOCIJALISTIČKI ŽIVOT SOBOM NOSI MORA BITI JEDINSTVENO. MI SVI MORAMO DELOVATI U JEDNOM PRAVCU, U PRAVCU IZGRADNJE PRAVILNIH SOCIJALISTIČKIH DRUSTVENIH ODNOŠA. TO JE SVIMA NAMA ZAJEDNIČKO.

mali esej

Pol
Eliar

REČ O SNAZI LJUBAVI

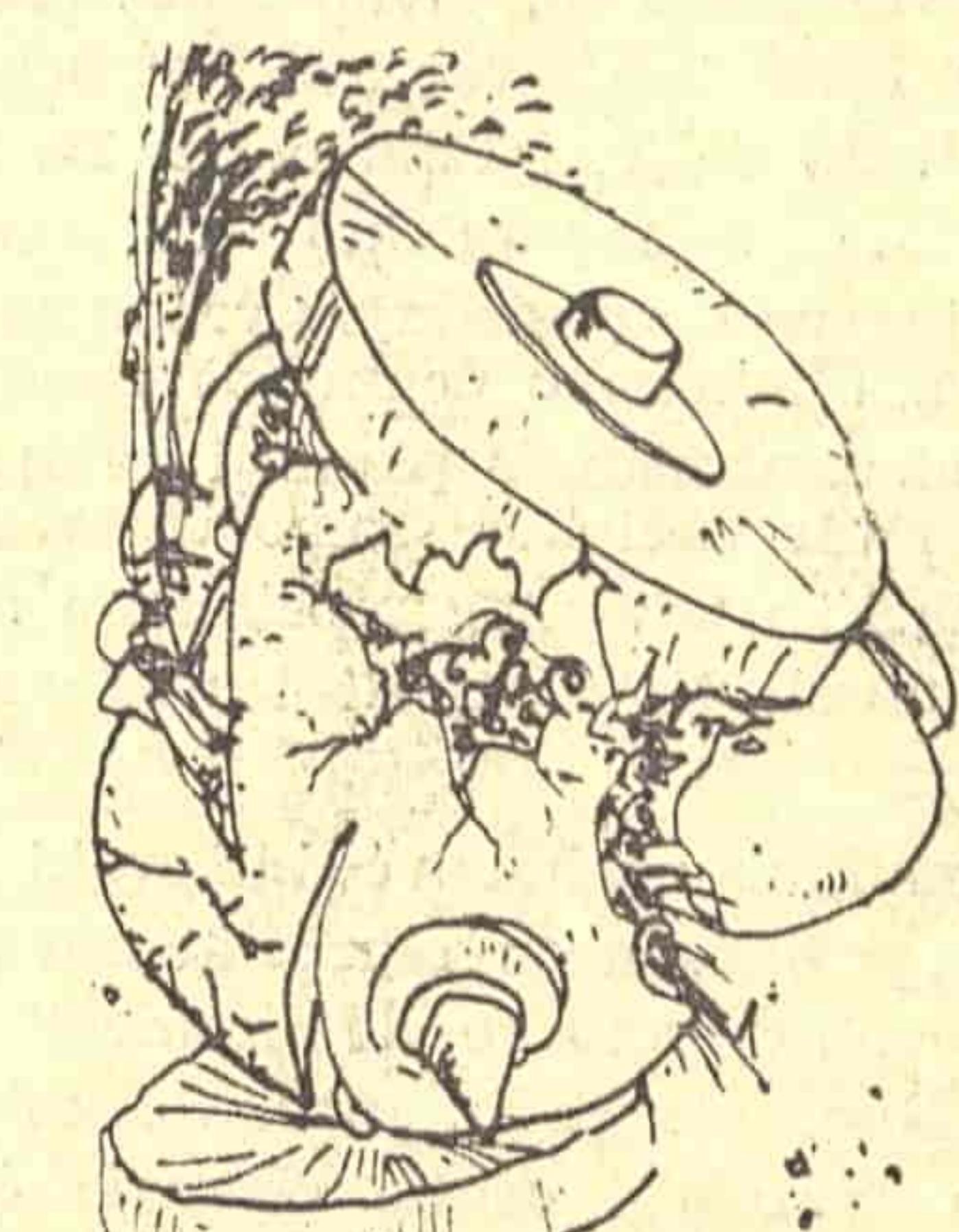
G lava, ruke, šake — da se radi dosta, ili bar onoliko koliko dopuštaju naše snage. Oči — da se vide dosta, čak da se obogati. Usta — da se jede, da, ali pod uslovom da glad nije očajnička. I za sve ostalo što zna, ali pod uslovom posedovanja svesti i moći menjanja vrednosti života nemerljivim osmehom, rečju pouzdanom.

Na zidovima mog razreda, kad sam bio mali, bilo je slika u bojama koje su predstavljale čovečje telo kao radionicu, koja preobražava i proizvodi. Ali koja ne razmnožava. Iz osećanja pristojnosti, izostavljeni su organi plodnjenja. Ipak, radionica me je očarala. Razumeo sam, bez sumnje, da ona nije radi niti ne radi, i da se sve zvija u snu čija nas smrt budi. Zaista, ljudsko telo, dok je samo vegetira. Njegova se stvarnost svodi na objekt izučavanja. Zaista, postoji samo jedna ljudska radionica, samo jedno srce, samo jedan ljudski mozak, samo jedan ljudski oblik. Sve ruke pružaju se prema drugim rukama, sve se šake, stalno, sjedinjuju i sapliču, šake svih tela, iznad ponora, ta čudna i opora nit nežnosti. Oči ne mogu videti a daleko ne budu videne, jer se ostvaruju u drugim očima, u drugim telima — i tako prelazimo iz života u život, iz topilne u topilnu, iz svetla u noć i iz noći u svetlo. Usta zaboravljaju sve gladi i gladne su ovih usta i ovog tela, koje se nude svakome — oduvek i zauvek. Usta se napijaju i nude sebe ispirajući. Jezik više nije u praznom. Ni polost. Oni sjedinjuju svoje strasti, treparim mostom sjedinjuju najzad oslobodenu putenost. I evo kako se to užide i jača; ono više nije samo, ono kida svoje okove.

I sve u njemu izražava, na svoj način, radost oslobodenosti. Ljubav je sloboda, ali ona traje u tišini, u tajanstvenosti, gotovo postideno, jer nema reči. Za ljubljeni koji govoriti — pesnik je, i ono što govoriti briše vreme koje od njega odvaja voljenu ženu. On ljubavi pribavlja oblik trajnog života, neunistivog. On postaje večan.

Ljudi, žene, mučeni žanom, koji okružuju svaki začetak sećanja na jedno jedinstvo stvarno jedinstvo, ljudi, žene, koji večno radate posle ljubavi, recite glasno sve što osećate, viknite „Volim te“ iznad svih trpljenja koja su

vam dosudena, protiv svake sramežljivosti, protiv svake izveštajnosti, protiv svih prokljinjanja, protiv prezenja surovih, protiv zgrajanja moralista. Viknite to protiv... odsutnosti, protiv smrti. Viknite to čak protiv srca, koje se ne otvara, protiv pogleda koji se muti, protiv unutarnjosti koja se ne otkriva. Nećete se pokajati, jer nemate druge prilike da budete iskreni,

jer svoj sreću svetu zavisi od snage vašeg uzvika, koji će ići od usta do usta, do u beskraj. Taj će vas uzvik učiniti velikim i učiniti velikim sve ostale. On se prostire daleko, on ne zna za granice.

Gоворите, reči ljubavi su nežnost koja oplodava. Ostale reči su udobnost življenja. Volite, to je jedini razlog postojanja. Razlog nad razlozima, razlog sreće...

Pesme (o ljubavi) dokazuju da vreme u ljudskom životu ima značaj sajne onda ako čovek zna da iskaže svoju ljubav, jer ljubav je jedina pobeda, ona koja opekočeće nadu.

Samo ljubavljaju čovek obnavlja i prevazilazi život. Njegovo lice stare, ali slika plodnog poljupca obnavlja se — uvek ista, uvrišena, uvrišujući, ostavljući širom otvorene kapije sveukupne obnove, koja uводи u slučenja običanja budućnosti. „Volim te“ iznad svih trpljenja koja su

na rečima prihvatimo i ne potrudimo se da pronađemo, u svakoj oblasti, prava i odgovarajuća rešenja.

Kad se radi o kulturnoj oblasti ili, striktno govoreći, o oblasti ideološke nadgradnje, a tu spadaju i književnost i umetnost, čini mi se da je i sama reč i sam pojam "integracija" nešto prejaka i pretvrda reč. Kulture se ne mogu integrirati a da se, na izvestan način, ne potru njihova specifična nacionalna obeležja, da ne dođe, u izvesnom stepenu, do samog njihovog stanja, i treba biti ili osobito obazir ili osobito vešt u doziranju integracionih veza pa izbeći sve nepotrebne, i nepoželjne, opasnosti. A da li mi, kad govorimo o integriranju na ovom području, želimo da umnožimo već postojeće komplikacije, ili upravo nešto sasvim suprotno?

Politika integriranja u privredi i u nekim drugim društvenim područjima, bar na prvi pogled, izgleda da je svakome i jasna i lako (ili, tačnije, lakše) pristupačna i razumljiva; prijemčivija i shvatljivija. Radi se o sasvim određenim stvarima, koje se ne nalaze toliko "u oblacima"; sva zbivanja, dobra ili rđava, ovakva ili onakva, odigravaju se u tvrdim okvirima stvarnosti, ili, kako bi filosofi rekli, u okvirima datosti. Time neću nikako da kažem da je oblast kulture i umetnosti gola apstrakcija i da njihovim zakonitostima ne možemo takođe ovladati; na protiv.

Ali zakoni baze ne mogu i ne treba shematski da se primene na superstrukturu. Pogotovo ako se radi o jednom procesu, a ovde je, ako igde, jasno da je upravo u pitanju prilično dug proces. Osetljiv i komplikovan, možda nešto komplikovaniji od drugih, ali ne zato i nerešiv proces, kojim nećemo moći, ako znamo šta hoćemo, da upravljamo i usmeravamo.

Zato sam, lično, za pojam prožimanja nacionalnih književnosti, promicanje nacionalnih kultura jugoslovenskih naroda, iako ne smatram da je suština u terminologiji, u bilo kakvim terminološkim oznakama. Suština je u praktičnom delovanju koje, svakako, treba u buduću da se kreće u skladu sa opštom politikom integriranja na drugim područjima našeg društva.

U tim praktičnim poslovima nije mali značaj književnika i njihovih profesionalnih organizacija svih republika, i to kako u njihovoj "spolnoj", tako i u njihovoj "unutrašnjoj" politici. Mi ne možemo više, a toga je bilo, da zastupamo interes samo i isključivo svojih republičkih čepenaka, ili samo svoga esnafa i da se samo esnafski ili i grupaški (svjeđno), a i toga je bilo, odredujemo prema životu oko nas. U takozanim "inostranim" poslovima bilo je nemili i nesocijalističkih pojava, i u republičkim i u vanrepubličkim okvirima, pa je poseban (sebičan) interes često stavljena iznad opštih, jugoslovenskog. Proturane su često na inostrana tržišta bezvredne ili vrlo malo vredne knjige, na štetu pravih književnih dela; prijateljske veze su često bile važnije od estetičkih i pravnih estetskih kriterijuma; prilikom sastavljanja nekih antologija za inostranstvo (i to za našu tešku i prilično golema deviznu sredstva) izbila su, javno i bez zazora, razna lična iživljavanja i netrpeljivost, i tako dalje, i tako dalje. Da i ne govorimo o republičkoj učarenosti koja je, sve do poslednjeg vremena, cara, i u mnogo čemu još uvek cara, na unutrašnjem planu, i kojoj svačak može doći kraj samo u novoj orientaciji uzajamnog prožimanja naših nacionalnih književnosti i nacionalnih kultura.

Međutim, uzaludan će biti svaki napor na približavanju i prožimanju naših književnosti, ako se ne promeni, i to radikalno, stanje u našim školama. Škola je bila i ostaje osnovna celija vaspitanja i obrazovanja našeg građanina, našeg čoveka. Šta vredi, i šta će vredeti, svako nastojanje prema integriranju u oblasti kulture, ako nam nastava književnosti, ako nam nacionalne istorije jugoslovenskih naroda, deca i omladina budu izučavali kao dosad, parcijalno, nejedinstveno, svaka republika po svom nastavnom programu, svaki udžbenik na svoj način, bez obzira na opšte, jugoslovenske potrebe i bez obzira na jedan, bar u toj materiji (i u svim humanističkim naukama, zašto da ne?), jedinstveni jugoslovenski pristup čitavoj toj problematiki?

Odgovor na ovo pitanje moći će potpuno da dà samo praksa, koja će biti, svesno usmerena na radikalno preuzimanje postojeće paradoksalne situacije.

Tanastije MLAĐENOVIC

KA STVARANJU JEDINSTVENE SOCIJALISTIČKE KULTURE

FLORIKA STEFAN

PROBLEMI MANJINSKIH KNJIŽEVNOSTI

Kao pesnikinja koja je dva puta započinjala svoj put u literaturu (jednom na rumunskom, jednom na srpskom jeziku), ja sam dva puta bila početnik (da ne kažem debitant) i zato u prtljagu svojih iskustava i sećanja nosim i ona koja neminovno ostavljuju u meni i kao ličnosti i kao pesniku nekadašnju pripadnost uskoj, skoro petrificiranoj sredini. I baš to pomalo, neobično, iskustvo dozvoljava mi da onom širokom aspektu iz koga se kreiraju osobine i karakteristike ove naše višenacionalne i višejezičke jugoslovenske literature dodam jedno plus iz koga bi sledilo desetak manjinskih književnih delatnosti. Sve to uz napomenu da je mnogi problem čisto praktične prirode, od kojih se najčešće stvaraju nesporazumi, a ovi se vremenom hipertrofiraju i dovode do netrpeljivosti. U našim čestim optužbama da ne prevodimo i ne popularizemo dela pisaca nacionalnih manjina uvek deblji kraj izvlače pisci brojnih nacija, jer oni, kad već imaju prevodioce za velike svetske jezike, treba da imaju i prevodioce za pisanice i dela s kojima žive u istoj zajednici. Međutim, jedno iskustvo svetskih razmara govorii da su oni malobrojniji, valjda nekako zbog date životne situacije, uvek bili u stanju da daju sposobne ljudje koji su mogli da prevedu i prenesu umetničke vrednosti velikih nacija i da ih prezentiraju svojoj sredini s jedne, a istovremeno i nađu načina da afirmišu svoje tvorevine pred licem mnogobrojnih sa druge strane. Svedeno na naše konkrete jugoslovenske relacije, to bi značilo da sve nacionalne manjine u svojim sredinama moraju imati lude koji će ostvarivati onu neophodnu kulturnu misiju kao prevodioči, dakle da budu transaktori vrednosti u oba pravca. Jeden rumunski, mađarski, šiptarski, slovački ili bilo koji drugi manjinski pisac ne samo što bi bespovorno morao znati jedan od jezika jugoslovenskih naroda, već bi provenstveno on lično morao da bude taj koji je dužan da se pobrije za afirmaciju svoga književnog dela na širokom, opštejugoslovenskom planu. Nema pravo prigovora onaj koji godinama tavori u granicama svog manjinskog atara a da pri tome same ništa nije preuzeo saopštvenim snagama i sopstvenim znanjem.

Kada poduhvate prenošenja s jednog jezika na drugi preduzme nego drugo lice (koje nije autor), a delo „x, y“ pisca ne doživi povoljan prijem kod kritike, tada autor vadi iz fioke svoju nacionalnu, osetljivost, postaje uvredjen, ne zaboravljujući pri tome da potegne one druge, neliterarne argumente, da se napolno skloni iz izmisljene barijere nacionalne ugroženosti (a to u našem tekućem laterarnom poslu nije tako redak slučaj). Zato je razumljivo što mnogi pisi ne žele da napuste okvire svoje nacionalno-manjinske literarne delatnosti pod vrlo providnim izgovorom da jezik, na koji želi neko da ih prevede, nije dovoljno bogat da bi adekvatno preneo delo sa jezika originala. Lakše jeigrati se „nacionalne ugroženosti“ nego iz-

držati sudove i udarce objektivne i oštре književne kritike. Opšte je poznato da velika dela svetske literature traju baš na tim proneverenim i izneverenim tvorevinama koje se zovu prevodi i kao takve cirkulišu od naroda do naroda, od jezika do jezika kao neprekidivi lanac predaje bogatstava uvek s istim autentično plemenitim ciljem. Od Homera do Tomasija Mana sas književna dela upoznata preko prevoda su na ovaj ili onaj način samim aktom prevodenja bila izneveravana, a biće to dokle god je mnogojezičnosti na zemlji. Isto smo tako svesni da u našim regionima nemamo ni Tomasa Mana, ni Dostojevskog, ali zato imamo previše "uvrednih veličina" koje vrlo spretno barataju (i nesmetano) vanliterarnim, kvazipolitičkim i drugim argumentima.

U konceptu opšte politike integriranja možda bi trebalo razmisli i o onoj investicionoj delatnosti u kojoj bi bilo mesta i za transmisione poslenike. Sa istim tendencijama nije na odmet još jednom pokrenuti i pitanje o egzistenciji jedne jedinstvene izdavačke kuće za tzv. manjinsku literaturu i opšteizdavačku delatnost nacionalnih manjina s ciljem da pored publikovanja dela pisaca nacionalnih manjina na njihovim maternim jezicima i štampanja najzapaženijih literarnih tvorevinu jugoslovenskih literatura, pristupi i objavljuvanju prevoda dela koja su zaslužila da se sa njima upoznata čitava jugoslovenska čitalačka publike.

Jer, sigurno je da se ne može govoriti o nekom celisnoj integracionom opštajugoslovenskom toku u našim literaturama sve dok u izdavačkoj politici (to se pre svega odnosи na male izdavačke kuće, a posebno na Izdavačku kuću za manjinsku literaturu) dominiraju provincialni kriterijumi kako u književnom stvaralaštvu, tako i u samom tehničkom procesu proizvodnje knjige.

RISTO TRIFKOVIC

IMPERATIV SVEKOLIKOG ŽIVOTA: INTEGRACIJA KULTURE

Ponovio sam u poslednje vrijeme više puta a raznim povodima, pa i na sastanku Komisije za izdavačku djelatnost koja je, u okviru Saveza književnika, ovih dana u Beogradu održala svoj prvi zajednički dogovor, da je integracija svih nacionalnih literatura u jednu, jugoslovensku, socijalističkojugoslovensku, prirodan zakon našeg života uopšte i da kao takav ne dolazi uopšte u pitanje. Jedinstvo je opšte pa je i jedinstvena kultura sastavni element tog jedinstva. Posebno kod nas, u Bosni i Hercegovini, integracija nalazi svoje najkratice i najbrže puteve ka ostvarenju. Sudbinom sjedinjeni i vezani, istorijski ujedinjeni, živeći na istom tlu, htijeli ili ne, mi jugoslovenski živimo, mislimo, osjećamo bez ikakvih ograda i ograničenja. Vraćanje u prošlost je nemoguće. Ako hoćemo da živimo sve bolje, moramo da mislimo na to prirodno stapanje koje, željeli to mi ili ne, snažno i sve jače dolazi do izražaja. Postajemo jedinstveni. Konfesionalne i nacio-

Ivan V. LALIĆ

DUNAV KOD SMEDEREVA

Fison boje prljavog srebra, od raja ishodeći
Na putu prema Donjem Milanovcu i još dalje,
Na putu da mu se ime istopi u svetučanju
Zednoga mora, hladno Dunavo natovareno sećanjima
I metrima mulja, izbradano remorkerima
Kao jutarnje nebo vetrovima — reka prolazi pored tvrdave.

A mi smo u tvrdavi, Despote, nas nekoliko prijatelja
U ovaj močvari vetrina i jesenjeg sunca, zauzeti igrom
Medu senkama ptica što sleću u prazne bifore,
Na tvoj kamen, tvoje nebo; mi se dozivamo
Medu izvaljenim kutnjacima kula, sravnjenim kruništima
I senkama strelaca ugrijenisanim u kristale vazduha,

Mi smo u tvrdavi bez obrane, medu kamenjem
Još mlakin od tvog poslednjeg leta, Despote;
U ovaj ljusci od kamena, medu rečima razvejanim
U ružičnjake vetrova, po dubrištima godina,
Zauzeti igrom prepoznavaju; ova čarolija
Popodneva u dvostrukom zodijaku tvojih kula,

Ova kratka nemogućnost smrti sve dok prepozajemo
Obe prikaze: tu staru vatru što nam sleće na ramena,
I tebe zamišljenog na prozoru, uz zvividuk
Manevrake na sporednom koloseku, kako motriš
Fison boje prljavog srebra, od raja ishodeći
Sa svim šlepovima na putu ka svom početku.

nalne razlike, iako još postoje, ali nikako u stariim oblicima mržnje i potpune podvojenosti, nisu više takva snaga koja utiče na realnost našeg društvenog života, naročito njegovih mladih snaga. Prošlost se ruši, brane nestaju, osjećamo se zaista jedno, isto pred sudbinom, pred istim zagotonkama života i smrti: ljudi. Ako je igdje socijalizam urastao u ljudi, razvijajući čovečnost i negirajući antagonizme, onda je to kod nas, u Bosni i Hercegovini. Srećom na literatura nije poštedena tog plemenitog uticaja. Ne razlikujemo se više po nacionalnim pripadnostima, raslojavamo se i utječemo u iste tokove književnog strujanja kao i Beograd i Zagreb. Međutim, put i putevi potpunog sjedinjenja u jugoslovenskoj kulturi dominiraju provincialni kriterijumi kako u književnom stvaralaštvu, tako i u samom tehničkom procesu proizvodnje knjige.

da oni prvi, pojedinačno pomenuti, nisu i javni i kulturni.

KUDA S KULTURNIM BLAGOM?

Muzeji, galerije i biblioteke u Beogradu

Postoje u Beogradu dve zgrade

(u jednoj od njih je pre ra-

ta bio muzej) idealne po svemu

za smeštaj ovakvih institucija.

U jednoj od njih se nalazi Skupština i

Izvršno veće Srbije, u drugoj Pred-

sedništvo Narodnog odbora grada.

Obe su relativno nepogodne za kance-

lariske potrebe, i u obe je, da tako

kažem, iskorijenost prostora vrlo ma-

la, neracionalna. Verovatno bi se, ako

ne sada a ono u blizoj budućnosti,

za obe institucije našle dovoljno pogodne

prostorije, funkcionalne i ipak repre-

zentativne (što je, naravno, deo funk-

cije). Ili bar u prvo vreme za jednu

od njih. Smeštaj kulturnog blaga na

še zemlje i glavnog grada time bi bio

u velikoj meri oštešen.

Ove konstatacije ne polaze od ne-

dostatka respektira prema našim pred-

stavničkim telima i onima koji su na

našihovom čelu; reč je samo o što bo-

ljioj upotrebi javnih zgrada koje već

postoje. Da naša politika na ovom po-

lju nije bila najsrcećnija ima dosta pri-

mera; jedan je i podejivanje neka-

dašnje zgrade Narodnog odbora, u

Uzun Mirkovoj ulici, jedno ustanovi

kojoj je potreban samo običan, dobar,

kancelarijski prostor.

Možda bi bilo najbolje da neko, sa

stanovišta čisto racionalnog, i bez op-

terećenja prečutnog i pogrešno se

čvorim respektira, pretresne uposte u Be-

ogradu raspodelu i način korišćenja

javnih zgrada. A i van Beograda: ko-

liko lepih i novih zgrada oslobada sa

mo nova podela na srezove?

FILOSOF I POLITIČARI

Kad je kubanska kriza bila na vr-

huncu (to jest pre nego što je počeo

rasples ovog tako opasnog i sasvim

izlisko stvorenenog zamešateljstva), lord

Rasel počeo da se obraća apelima

i porukama Hruščov

LIK

Jovana Popovića

Pavle Zorić: JOVAN POPOVIĆ, ZIVOT-DELO-VREMENJE; „Savremena škola“, Beograd 1962.

PREKINUTA AVANTURA

Radomir Prodanović:
GLAS; SKZ, Beograd
1962

STUDIJA PAVLA ZORICA o Jovanu Popoviću, napisana za kolekciju književnih portreta koju je pokrećala izdavačka kuća *Savremena škola* u biblioteci *Mikrokozma*, solidan je rad, pisani ne samo sa dobrim poznavanjem djela i životnog putovanja ovog piscu i revolucionara, nego i sa naglašenom notom ljubavi za to djelo i njegov put, sa tim akcentom koji je u ovoj monografiji prisutan na svakoj stranici, a da ipak nikad nije prenebregnut ni kritički stav.

Kao sintezu svojih proučavanja Zorić objavljuje nerazdvojno jedinstvo i djela ovog piscu, čime je uočio centralnu karakteristiku pojave Jovana Popovića, onu sruštinsku crtu iz koje potiču sve vrijednosti njegova književnog opusa, ali, isto tako, i neki nedostaci. Zorić je, s pravom, uzeo za epigraf svoje studije stihove Popovićeve: „Kao Faust, nikad nisam trenutku rekao: „Ne leti, zastani, lep si, daj da te uživam do dna!“ Nisam bio mag, niti imao ugovor s Mefistom, no kao Faust sam tražio reč koja je delo, a delo — ostvarenje svesnog sna.“

Monolitnost literarnog i socijalnog ideala bila je u Jovanu Popoviću realizovana potpuno i upravo to učinilo je pisač knjige *Reda mora da bude jednim od nosilaca i predvodnika onog književnog — i ne samo književnog — pokreta* koji se zove socijalna literatura, a koji je u tridesetim godinama davao dominantno obilježje, pečat književnom kretanju ne samo u Beogradu, nego i u Zagrebu, Ljubljani i drugim literarnim centrima medunarodne Jugoslavije. Sagledanje ove srednje crte u liku Jovana Popovića, pronađenje tog ključa kojim se otključava njegova ličnost, omogućilo je Zoriću da nam da i jednu ljestvu, mada, razumije se, ne iscrpnu i ne svestranu sliku socijalne literature i osjeti dovoljno precizno njen značaj i, najzad, da naznači pravi, realni odnos raznih književnih snaga u toj epohi, odnos koji su, međutim, predstavnici drugih književnih grupacija iz onog vremena uspjeli da ovih posljednjih godina prikažu u svjetlosti koju bi istoričar literaturu mogao ocijeniti na razne načine, ali nikako ne kao naučnu. Čini mi se da već i ovi rezultati daju Zorićevom radu književnu legitimaciju.

Zorić se osvrće i na ranu, ekspresionističku fazu Popovićeva, pokazujući kako su već u njoj prisutni korijeni budućeg poetskog i filosofskog razvijanja pjesnikovog. On se iscrpniye zadržava i na prvom rasplamsavanju socijalnog osjećanja u Popovićevom djelu, vezanog za *Knjigu drugova*, koja je postala i predmet jednog sudskog procesa.

Ali najopširnija glava Zorićeve knjige posvećena je fenomenu socijalne literature, njenim teorijskim stavovima i velikoj ulozi Jovana Popovića u tom pokretu. Izlažući Popovićev odnos prema književnim strujama koje su u to isto vrijeme bilo potpuno zaukljivano jedino problematikom forme, Zorić naglašava, potvrđuje svoj sud navodima iz tadašnjih književnih kritika, eseja i polemika, da je Jovan Popović uvijek „oštros reagovao protiv umetnosti odvojene od društvenih i ekonomskih vrtloga i ljudskih sadržaja, koja se pretvara u sistem rafiniranih formalnih kombinacija. Kritika formalizma ne znači, međutim, da je Jovan Popović osporavao pesnicima pravo na eksperimentalno istraživanje neispitanih predela stvarnosti i čoveka. Budući da je i sam prošao kroz „modernističku“ fazu, intimno su mu bili poznati postanak i smisao svih „izama“ u evropskoj poeziji. Odajući im priznanje za rezultate u oblasti stilskih novina, ogradiva se od njihova povampiranjanja tokom tridesetih godina... Žigošću estetizam kao oblik izradovanja kulture, a umetnost umora i očajanja kao pojavu dekadencije stvaralačkih snaga i raspadanja pozitivnih životnih koncepcija, on je pišanje shvatilo kao moralni čin kojim se intelektualni čovek opravdava pred svetom i pronalazi svoju suštinu“. Uočljivi nedostatak ovih glave jeste u tome što nije bar nagovještena organska povezanost socijalne literature sa srodnim književnim, likovnim, pozori-

šnim i filmskim strujanjima u tadašnjoj Evropi, pa i u Americi. Poznato je da su u zaglavljima časopisa *Nova literatura*, koji Zorić pominje, a koji je bio i prvi časopis tog književnog pravca u nas (u čitavom nizu kasnijih, u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, Cetinju), kao članovi šire redakcije bili označeni: Gorki, Barbis, Egon Ervin Kiš, Johannes R. Beher, Georg Gros, Kete Kovic, Ervin Piskator, Sergej Ajzenštajn, Zdenek Nejděl i drugi pisci, umjetnici i naučnici. A isto tako zna se da su baš ova internacionalna pozvezanost iskoristili u onoj Jugoslaviji režimski pisci za frontalni napad na socijalnu literaturu, ne prezajuci u tom poslu ni od saradnje sa policijom.

Analizirajući poetsko i prozno djelo Popovićeve, Zorić je vrlo tanano znao da osjeti i fiksira unutrašnje krize i kočnice pjesnikova, asketsko, vojno žrtvovanje najsubjektivnijih lirske nemira trenutku istorije — stanja duboko karakteristična za cio književni pokret socijalne literature, ali možda naročito kreatorski tragična za ovog pjesnika, koji po samoj prirodi svojoj nije bio estradni govornik.

Značaju realizma kao osnovnog stava u estetici socijalne literature, Zorić je posvetio nekoliko interesantnih stranica svoje studije, zadržavajući se naročito na Popovićevim knjigama *Reda mora da bude u Lica u prolazu*.

Komponovane po uzoru na moderne francuske i njemačke književne portrete (*Editions du Seuil i Rohwolts Monographien*), u knjige biblioteke *Mikrokozma* sastavljene su od dva dijela: u prvom kritičar govori o piscu, a u drugom sam pisac govori o sebi stranicama koje je iz njegovog djela izabrala kritičar. I ovaj drugi dio knjige — jednu malu čitaniku njalješi stranica iz Jovana Popovića — Pavle Zorić je uradio savjesno i sa ukusom. Bogat ilustrirani materijal i odlična grafička oprema doprinose da ovo izdanje nimalo ne zaostaje za svojim uzorima.

Marijan JURKOVIC

ŽIVOTNI put i pesnička avantura Radomira Prodanovića prekinuti su pre no što je on mogao da se kao pesnik u potpunosti izradi i ostvari. Ono što je iz njega ostalo omogućuje nam pre da, ne bez izvesne tuge, naslućemo šta je on sve mogao da nam pruži, no da visoko vrednujemo i cenimo ono što nam je doista pružio. Ostali su fragmenti pesničkog dela, ali ne i celovito delo. U tim fragmentima može se videti jedan autentičan pesnik, ali i jedan brižljivi čitalac meduratne poezije s razvijenom sposobnošću asimilacije. Momčilo Anastasijević je njegov stalni, nedostignuti i nedosegnuti pesnički uzor. U njegovoj poeziji nije teško otkriti uticaj pisača priče *Iz tamnog vila*, kao što u njegovim mislima i eseju *Nova poezija* nailazimo na odjece Nastasijevićevih ideja. Nastasijevićev uticaj, koji je najuočljiviji, nesumnjivo je uplemenio Prodanovićev dar, ali u isti mah sputao da je Prodanovićevu sposobnost samostalnog izražavanja.

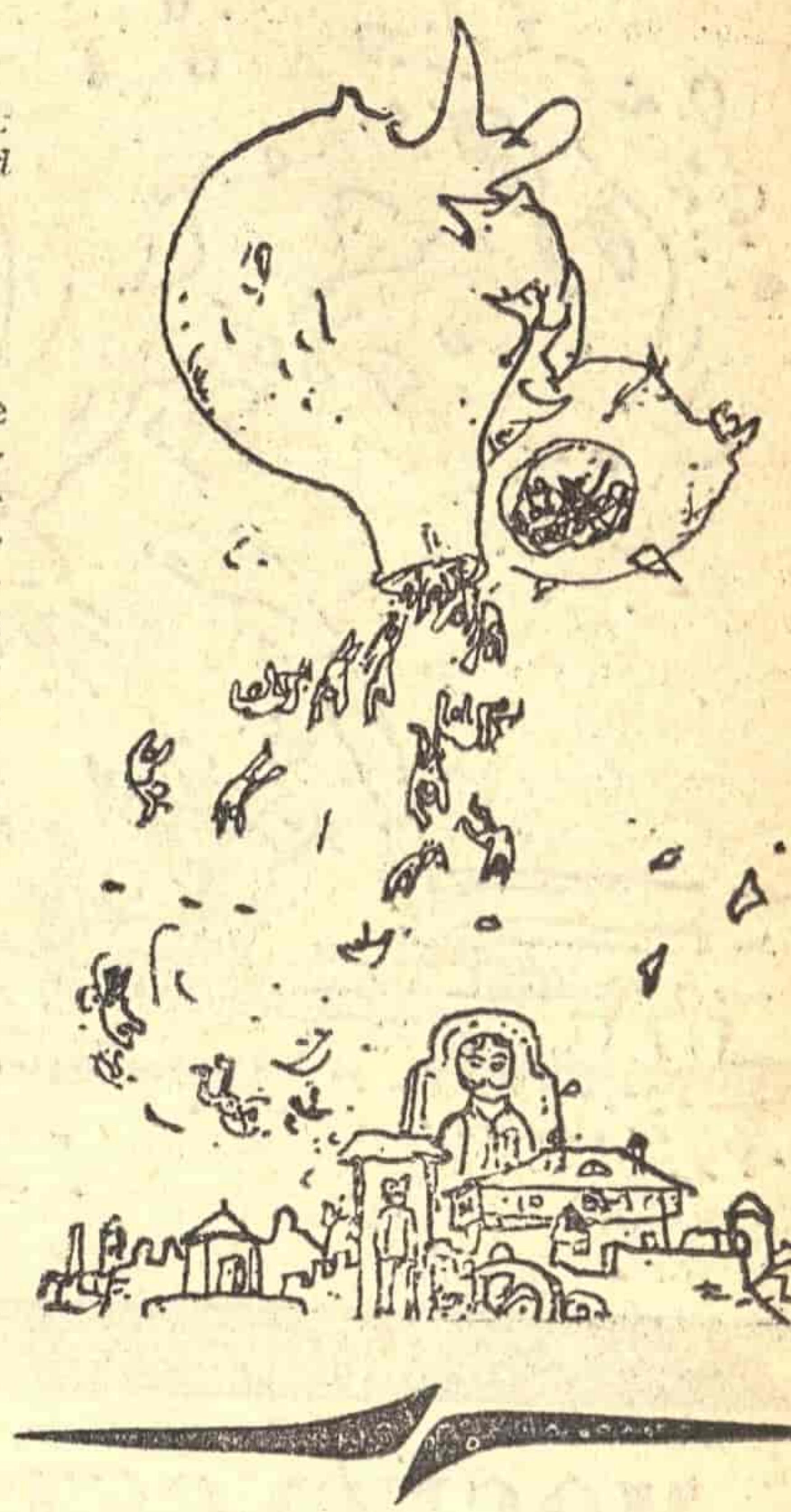
Taj uticaj ipak ne treba posmatrati samo kao jedan vid epigonstva, nego preko neku vrstu duhovne srodnosti. „Treba mirisati reči“ — to je misao koju je mogao izreći i Momčilo Nastasijević, ali to nije ideja koja je od Nastasijevića pozajmljena. Prodanović je posedovao jedno živo osećanje za jezik, poznavao mnoge tajne i neslučena bogatstva našeg jezika i umeo je da se tim bogatstvima i otkrivenijima služi vrlo darovito i maštovito. U isti mah on nije posedovao dovoljno unutrašnje discipline i nije bio u mogućnosti da tu snagu, koju je u sebi nalaže, razumno usmeri i ukroti. Zato je on često zloupotrebljavao reč, pomalo svesno sakatio svoju, inače vrlo impresivnu, rečenicu i nije se ustezao da napiše poneku rogobatnost iz novinskog rečnika ili galimatijas kao „najzadnji“. Moglo bi se, možda, prigovoriti da govorimo o jednom pesniku na osnovu onih osobina koje za njegovu poeziju nisu bitne. Prodanovićeva darovitost je, za nas, van svake sumnje. Uopšte, naša literatura je puna darovitih ljudi — koji pišu, ne uvek, darovito napisana dela. Do onoga što se zove puna pesnička zrelost Prodanović nije dospeo. Skloni smo da uzroke tome potražimo u njegovoj nesamostalnosti, u odsustvu

želje da se odvoji od poezije koja ga je fascinirala i koja je bila osnova njezine poetike. Njegovo obraćanje na rodnoj poeziji bilo je mnogo plodonosnije. Prodanovićev pesnički izraz postao je jednostavan i uprošćen, a da tim uprošćavanjem nije postao i osirobašen. Njegova jezička inventacija, koju je Nastasijevićev uticaj sputavao i usmeravao pogrešnim pravcem, oslobodeva ovog puta toga uticaja, došla je do punog izražaja. Njemu nije bilo strano ni nadrealističko jezičko iskustvo, mada on nije umeo da se njime koristi.

U nekoliko reči istakli smo kako je Prodanović pisao. Ostaje nam da kažemo i o čemu je pisao. Zaokupili su ga problemi života i smrti, traženja smisla i obraćuna sa besmislim u nama i oko nas, bio je u potrazi za razrešenjem zagonetke dobra i zla; čitava njegova pesnička avantura predstavljala je traganje za apsolutnim i nemirenje sa poluistinama koje ljudsko iskustvo pruža kao odgovore. Sve ono, dakle, što je pesnicima blisko od pamćive, sve ono što je od prvih stihova, koje čovek ko zna kada napisao, pa do danas svršano medju opšta mesta takozvane misesne poezije. Ali to ima neku posebnu draž; ona leži u tome što su te preokupacije, uopšte uvez, većini naših pesnika bile teret duhu i što je Prodanović bio jedan od retkih pesnika koji su u nas mislili i o tim problemima.

To su, mislim, razlozi, sem prerane smrti, opšte duhovne klime pred rat, kada se za te probleme i preokupacije takve vrste nije u dovoljno meri imalo slaha, neredovnih ratnih prilika itd., što Prodanović nije mogao da se u punoj meri ostvari kao pesnik i što njegov „glas“ ostaje jedan glasan povik iz hora, ali ne i objava poezije u onom smislu koji tim rečima daje Marko Ristić. I tek kada se sve to konstatuje, kada se ustanovali da Prodanovićeva poezija ni ukoliko ne menja i ne bogati naša iskustva o poeziji i sa poezijom, i kada se njegova knjiga svršta među druge, ali ne mnogo velike i značajne knjige, može se meditirati o Prodanovićevim vrlinama i mogu se opisivati naši utisci o njegovoj poeziji.

Predrag PROTIC

MOGUĆNOSTI TUMAČENJA

dr Ivo Frangeš; dr Miroslav Sicel Dragutin Rosandić: PRISTUP KNJIZVENOM DELU; Školska knjiga, Zagreb 1962.

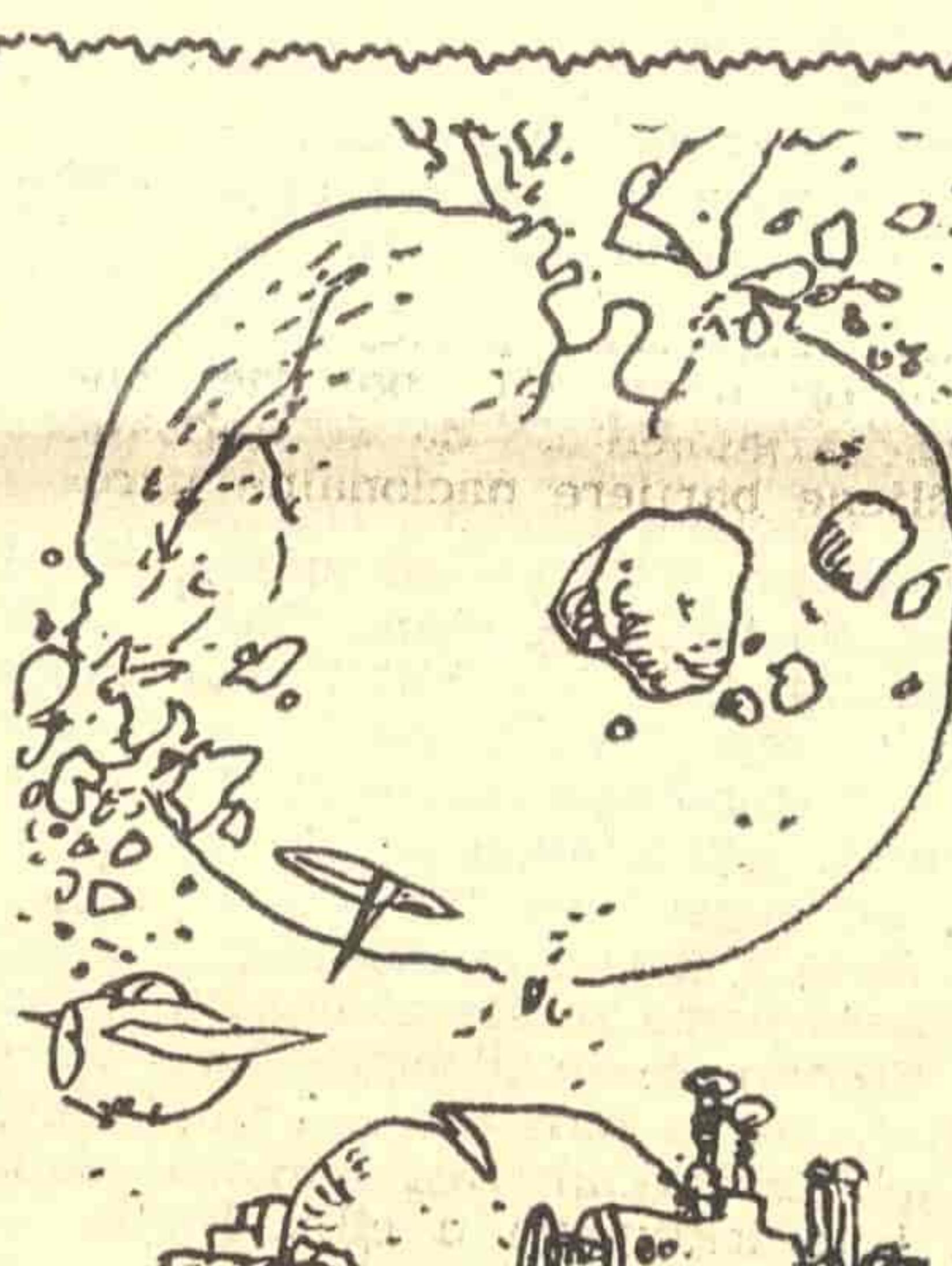
DVE KNJIGE, nedavno objavljene pod zajedničkim naslovom *Pristup književnom djelu* (čitanka za I. razred gimnazije i priručnik za nastavnike) predstavljaju jedan od prvih pokušaja kod nas da se književnim delima, preporučenim u školskoj lektiri, pristupi isključivo književno-kritičkim metodama. Cest je slučaj (na žalost, ne samo u školskim udžbenicima, već i u studijama i prikazima) da autori pokušavaju da analiziraju jedan roman ili jednu pesmu pomoću raznih šabloniziranih i sterilnih metoda prošlosti, danas prevazidjenih i napuštenih od većine ozbiljnih kritičara. Koliko smo se putu sreli s neinventivnim „tumačenjima“ nekog pisca pomoći njegove biografije, istorijskih priča ili izvesnih filosofskih shema? Frangeš, Sicel i Rosandić prilaze književnom delu gledajući u njema savršen, potpun izraz stvaraoče vizije, celinu načinjenu od različitih slojeva međusobno čvrsto i funkcionalno povezanih, živi umetnički organizam u čije unutrašnje sadržaje treba prodrijeti služeći se, pri tom, detaljnom interpretacijom samog teksta.

Autori ovim rečima odreduju svoju osnovnu konцепciju: „Ali je od najveće važnosti da interpretator upozori na dvoje. Prvo, da djelo ima i autonomnu vrijednost, bez obzira na ličnost autora i podatke iz njegova života. I drugo, da nije zadatak interpretacije i kritike upoređati pomoću pesama pravu neku „novu“ pjesnikovu biografiju. Podatke treba uzimati i upotrebljavati isključivo prema tome koliko su odredili djelo o kojem govorimo“. Nije teško iz ovog citiranog mesta zaključiti da autori zastupaju principe takozvane stilističke kritike. (Naziv nije možda najsrcećije izabran, ali on, ipak, u osnovi tačno ukazuje na pravac kojim se kreću ispitivanja moderne nauke o književnosti, čije glavne predstavnike karakteriše preokupiranost problemima stilske, formalne, strukturne prirode.) Istina, autori *Pristupa književnom djelu* privlačuju samo jezgro te i takve kritike, ali odlučno, i bez sumnje s purim pravom, odbacuju sve njene jednostrane konsekvenčne. Dosadašnji metodi — istorijski, sociološki, psihološki, impresionistički, itd. — ne mogu, primenjeni odvojeno, da objasne suštinu nekog dela, ali to nije znaci da su oni neplodni. Dešto jeste jedna zasebna, složena struktura, ali je ono ipak u krajnjoj liniji vezano za istorijski trenutak u kome je nastalo. Filologija, filosofija, sociologija i ostale naučne discipline pružaju dosta činjenica kojima se interpretator služi, kao pomoćnim sredstvima, u oživljavanju stvaralačkog procesa i prodiranju u suštinu estetskog fenomena. Njihova uloga nije centralna, ali je svakako korisna. U prevazilaženju ortodoksnih načela stilističke kritike treba videti pozitivnu želju pisaca ovog udžbenika za usvajanje šire, obuhvatnije, integralne književne kritike koja će tumačiti literaturu u svoj njenoj složenosti i u svim njenim mnogobrojnim vezama s realnošću u kojoj se formira.

Mislim da sam u pravu kad kažem da je pečat ovom *Pristupu* dao u prvom redu dr Ivo Frangeš, autor *Stilističkih studija* i jedan od najaktivnijih članova zagrebačke grupe književnih teoretičara okupljenih oko časopisa „Umjetnost riječi“, grupe koja je pre izvesnog vremena izdala i jedan opsežni zbornik radova nazvan *Uvod u književnost* (nju sačinjavaju, pored Frangeša, Zdenko Škrab, Aleksandar Flaker, Svetozar Petrović i drugi). Koristeći se dostignućima savremene nauke o književnosti, rezultatima Emila

Nastavak na 4. strani

Pavle ZORIC

Slavko Janevski Plesačica na dlanu

Neće ti je iskovati više nijedan kovač čak ni od zlata ovako široku i jaku ovu ruku nepočinku sa klasjem što mu je ime čežnja sa zumbulom zamake za sunce što prostire, neće ti je istkati ni od nespokoja niko, ni od bola, jer je moj bol nadbol na svetu, jer svaki zgrob ima u njoj svoju tajnu — pa u jednom vetrovi kožu mi deru, pa u drugom vuci žile mi iz peta čupaju, pa u trećem nesan na kopljku me čeka. Ne plasi se, dodi, ina u tim zglobovima svašta: moj ambis od njih, čuješ nebitnike tamne ti nudi, moje smejanje na njima krvave kule do sunca diže, moje čekanje pod njima ognjeve rastalasava loše. Čeka te, čeka te to gorende da izgoriš, da nestaneš ili da porasteš? za jedno sećanje u crnom. Dodi, svoji smo, ja — glad i ti prekor, oboje do korena ono što smo. Aj što mi je pa te volim užvitlanu takvu pa ne bole zglobovi od jedne igre na njima, od jednog veza što ga ostavljaš za svojim koracima belim. Ako mi je tvrdna koža rasprostri je i udri, na golom mesu lakše se pleše, rumenokosa. Pleši, pijana od moje kruvi i ne ljuti se mojim očima što su takve, što te čitaju golu kao zoru. Gledaj, gledaj, raž te radala, belotinjo, pa cujem šumor klasja pod kožom twojom; maline te crvenim suncem pojahu pa šume beskrjane trepera u zenama razvigorili apaši te ljuljavu pa me kosa twoja celog pokriva. No što je to, onaj zlatni meseč pod grloštvom neisplakan? Zaboravih: od davljena s vetrovima i šakali koža mi je turda od zakona, pa kada gore usne ljubav koti ujede na mojim zubima. Pleši, napleši se, ako, usijaj mi kužu skokovima mraz iz mojih zglobova crvenih iseli se, pa sada, sada, sada čežnja doji u njima umiranje. Goreću, pregoreću. Kada prah svoj na kamen ostavim zapisi na njemu svoje ime vetrovi i veprovi na četiri strane da ga raznesu. Posle dodi šaptanjem da vezesh plesove (od kojih će ta spepeljenost

Tvoje godine i moje godine — dve obale, dva kamena, dve prokletnice. Tvoje godine i moje godine — dve godine u mojoj muci, moje godine u tvom srcu. Da si blagoslovena najnepoznatija pesmo. Izjednačuješ nas u mudrosti, izravnavаш nas u godinama. Da si blagoslovena prokletnica u vreme koje ne poznae starost. Tvoje godine i moje godine — naše godine. Ti ideš korak po korak, mukom za mukom za mojim godinama, ja idem korak po korak mukom za mukom za tvom godinama. Nema kraja i hodu kraja nema. Ti si u mojoj nepostojnosti, ja u zaveri tvogih snova. Da si blagosloveno vreme što ostaješ isto, a mi te darujemo našim očima juče sa zemlje, danas sa neba, sutra sa zemlje i neba. Da si blagoslovena najneslučenija pesmo što nas izjednačuješ u mudrosti, što nas izravnavаш u godinama. Tvoje godine i moje godine — dve obale, dva kamena, dve prokletnice. (S makedonskog preveo Branko KARAKAS)

kritika

MOGUĆNOSTI TUMAČENJA

(Nastavak sa 3. strane)

Štajgera, Wolfganga Kajzera, Lea Špicera, predstavnika američke „nove kritike“, zatim otkrićima nekadašnjih ruskih formalista, Šklovskog, Eichenbauma i Tomaševskog, Ivo Frangeš i ostali njemu bliski interpretatori nastoje da prodube i osveže književnu materiju kod nas. U hrvatskoj književnosti oni se u nekoliko nadovezuju uz Antuna Barca, koji je u svojoj studiji o Vidriću, objavljenoj uoči drugog svetskog rata, primenio analitički postupak govoreći opširno o tehniči Vidrićevog stila i odlučno se, pri tom, izjašnjavajući protiv zastarelog biografizma.

U teorijskim shvatanjima, u odabiranju odломaka i u njihovim komentariima, jasno se vidi da su sastavljači *Pristupa književnom djelu* polazili od postavki izraženih u studijama mnogih eminentnih predstavnika moderne nauke o književnosti. Frangeševa interpretacija Kranjčevićevih, Matičevih, Vidrićevih i Kležinjih tekstova su vrlo supitne. On raščlanjuje metričke elemente, govor o kompoziciji, jeziku, ideji i doživljaju delu, izbegavajući u isto vreme doktrinarnu uskogrudost stilističke konцепције. On se često poziva, na primer, na fakta koja su prikupili književni istoričari ispravno shvatajući njihov značaj za ocenu jednog pisca i njegovih ostvarenja. Dve knjige *Pristupa književnom djelu* koristan su i lep pothvat koji ne bi trebalo da ostane usamljen. Idući putem kojim su krenuli njegovi autori, Frangeš, Šicel, i Rosandić, pisci udžbenika (i ne samo oni) mogu mnogo doprineti da učenici počnu prilaziti izuzetnim književnim deštinama tražeći i nalazeći u njima prvenstveno izvornu i neponovljivu lepotu, zbir literarnih kvaliteta od trajne vrednosti.

Pavle ZORIĆ

pisma uređništvu

Dva Milera i »Politika«

U KULTURNOM DODATKU „Politike“ od 18. novembra objavljena je beleška pod naslovom „Sudija iz Brukina protiv Artura Milera“ u kojoj neki anonim brka, na trideset i pet redova svoje dezinformacije, dva američka pisca“ Henrika Milera (koji je rođen 1891. godine) i Artura Milera (koji je rođen 1915. godine) pripisujući ovom poslednjem famoznu knjigu onog prvog: „Rakov obratnik“ ili (kako je u belešci preveden naslov „Južna tropika“). Pošto se Artur Miller pomini na tri mesta, jasno je da nije u pitanju ni štamarska greška ni lapsus calamii, nego da ovaj beleškar nikad nije čuo

za Henrika Milera, koji je poređ pomenute knjige napisao još niz dela: „Jarčevo obratnik“, „Crno proteće“, „Plekus“, „Big Sur i pomeranje Hiperonima Boša“ i dr. Ali je još čudnije da za ovog pisca nije čuo ni urednik kulturnog dodatka, jer kao dodatku belešci nalazimo „Primedbe urednika“ u kojima ovaj postavlja ništa manje nego četiri zbrinuta pitanja o Arturu Milleru, od kojih posledje glasi: „Šta se dogodilo i šta će se dogoditi sa svim tim?“

Stvarno: šta se to dogada u kulturnom dodatku „Politike“?

MIODRAG ARANDELović

Odgovor B. Škrteku

MOM PISMU, objavljenom u broju od 19. oktobra, samo je uredništvo „Književnih novina“ dalo naslov „Još nešto o češkoj poeziji“. Doista bio je to kratki stručni dodatak u objašnjenjima Božidara Skriteka. Palo mi je u oči da on u svom, inače izvrsnom, članku „Savremena češka poezija“, publikovanom u broju od 7. septembra, uprkos velikom broju navedenih pesnika, nije pomenuo nijednu ženu-pesniku.

Ceo život sam se borila za priznavanje ženih zasluga (moje književne i ostale publikacije to dokazuju). Smatrala sam da je pravedno da

Proza jasnih kazivanja

Jožef Debreceni: LJUDSKO MESO; Prosveta, Beograd 1962; preveo Eugen Ormaj

DOVA ZBIRKA pripovedaka na linijski je Debrecenijevih najpunijih mogućnosti; plod je, naime, onog istog raspoloženja koje je dalo i roman-hroniku *Hladni krematorijum*. Duboko ljudska potreba da akti svedočanstva prerastu u značaje poruka njenog je bitno obeležje. Razlike postoje: dok *Hladni krematorijum* saopštava zbiljanu i udesu jednog vremena, jednog plana društvenih kretanja (drugi svetski rat), dotle *Ljudsko meso* obuhvata široke vremenske prostore, tako reči više vremena, dva rata (njihov besmislen mehanizam masovnog uništavanja i dehumanizacije) i dva mira (u jednom — nespokoj, besperspektivu i opasnosti očajanja; u drugom — potomosti i realne mogućnosti dostaštenog postojanja). Ovakvo preširok zahvat, međutim, imajući svojih premučstva, ima i nedostatka: mnoge karakterističnosti vremena koje nam se predstavljaju nemaju neophodnu celovitost i estetsko-kreativnu uzbudljivost.

Debreceni se isključivo služi metodom realizma, čak, metodom realizma činjenice: ništa nije fiktivno ili isfiksirano kao podatak. Sve što se kazuje doživljeno je, viđeno i slušano. Da iz takvog metoda ne stoje veliko spisateljsko iskustvo i toliko potrebno umetće učavanja bitnosti — dobili bismo prozu na ivici reportaže. Ovakvo, elementima reporterskog pisac gradi svoju umetnost, jednostavno, ne previše duboku, ali sugestivnu. Saopštavaju mu je čisto i jasno, misao tačna. Onome što kaže nemam se šta ni dodati, ni oduzeti. Stupaju se tu perte, humor i ironija; težnju patetike smenjuje humor, a samozaljubljivost humoru — ironija, i to isključivo u cilju što

vernijeg izražavanja vremena čiji binni elementi još uvek imaju značaja za nas.

Pripovetke o ljubavi, o odnosu žene — muškarac, o braku, o zgodama i nezgodama u tim odnosima, uopšte o svakidašnjici neuzbudljivoj i pravolinijskoj — sasvim su prosečne, ni počemu izuzetne. Ako neka i zatreperi neobičnošću situacije ili atmosferu — tome je razlog nadmoć materijala nad duhom koji ga sređuje i oblikuje. Drugi su Deorecenjevi afiniteti. Najjači je on u slikanju karaktera i sudsbine ljudi koji su direktno, surovo iskusili kolebanja i sudare epoha i njihovih činilaca: ratova, pobuna, nemira; ljudi, dakle, koji su, voljno ili silom priušti, bili ubaćeni u vrtog razrešavanja viših i širih egzistencijalnih problema nacija i klasa. Njihovim sudbinama on poklanja posebnu pažnju, gotovo posebnu filozofiju: ako je mogućno nege pronaći autentične ljudske vrednosti, afirmisane ili razorene, onda ih je mogućno naći kod ličnosti otvoreno izloženih suštinama i bojama vremena, kao na vetrometini.

U mogućnosti smo, na taj način, da pratimo niz ličnosti koje je njihova slepa sudbina odvojila od ljudskog i pričavila im nevesele oznake maski. Masku je baron M. koji ima monokl i štap sa srebrnom drškom, auto, kuće koje mu bestidno donose profit (a u kojima stanuje sirotinja) i ljubavnicu (dobro čuvanu, šećerom hranjenu), koju će isto onako svirepo, kravo tući kao što krvavo gusi radničke pobune. Masku su, takođe, i bankar ujka-Dane, siv, grmavci i škrte, preobraćeni u egoizam i brigu sticanja, da bi na kraju od svega toga, od tih po dušu razoravanih stanja — poludeo, i brat i sestra Šebeščazi — večna, mučna introvertovanost posrnule aristokratije, ne življene, već zagadivanje življena.

Na drugoj strani, pod istim teškim uslovima života, u istoj mračnoj atmosferi kovitljave strasti i demonijasta, na istoj raskrsnici opstanka ili iščeznuća, ima ličnosti koje, kao potpuno prirodno svojstvo, izražavaju dostojanstvo i dobrobit, razumevanje za svoje dileme i tude čorsokake. Nadglednik spahiluku grofa Vatai ume da vidi „sjećane strane, u pravje jazbine zakopani narod biroš s njihovom krastavom, musavom dečurlijom i mladim starcima sa grudima, kau u muniji, a s druge dokono izležavanje grofovskog tevabije i njeno obesno izvoljavanje na sunčanom prispu koji čuvaju žandarmi“. Već i to i tako videti, onda kad si sâm sit, obezbeden i privilegovan, i zbog tog videnja biti mrgodan i zamišljen — znači mnogo. Logoraši, preživevi sve strahote gasnih komora i krematorijuma, ljudi koji ni dve reči ne mogu da spoje u misao jer je „nacistički logor [...] opljačkao i riznicu ljudske reči i pretvorio je u gomilu starudije“, imaju ipak reči, misao, nadenu napornom neshvatljive plemenitosti, da iskažu svoju nadu kako svi Nemci nisu krivi, i želju da se ne treba svetići apsolutno, da se ne treba svetići nikako, u ime večne i sveprisutne nevinosti,

Prema svojim ličnostima, svejedno kakve su one, Debreceni se odnosi s postojanim, ali dubokim humanizmom, s pažnjom i dobrom, znajući smisao života i razumevajući vrednost trajanja, i da sudbina „ponekad dopusti sebi nestalušku da za ljubav pravde okreće unazad i točkove, ponekad voza, ali ponekad i istorije [...]“ ako zaluta na slepi kolosek“. Ta plemenita mudrost bitna je vrednost ove knjige.

Dragoljub S. IGNJATOVIC

O bori čelo nisko na grudi
Cucēš pisak majke
Zmije u crvenom oku
Udariceš o zemljano koleno

I to više nisi ti
Osvari se
On leži
Živ
Duboko medu kostima
Još uvek zagledan u nebo
Zagledan u ševu
Kroz suzu
meko toplo viđenje sveta
Zemlja se još uvek okreće
On joj miluje kosu
Uvučen u nju kao vetrar

A'l to više nisi ti
I ševa je u crvenoj mreži
i sunc... se likom pruklo

Otvori ranjava usta
Izleteće krik sa kojim si neu
otpočeo staru nauku disanja

A'l to više nisi ti
Zaplakačeš zemljano
Al' nikad više
suvim detinjim suzama

Jer to više i nisi ti
Podigni glavu
Dohvatiće nisku pregradu ne
Crvljivi meh neba
Neba koje stenje

I nemaš kud pobeći
Prostori su praznine

Rogati davo oštiri strele
Za twoje trome ptice

Nemaš kud pobeći

Rajko
SEJKLOĆA

DOZIVANJA

Oprosti

Trebalo je i ONDA
Imati očnjake
Oštore očnjake psina

IV

Dok još ima neba
I ne zarate sasvim
Crni svetovi
Materija

V

Dok još ima neba
Valja razmisiliti
O mogućnostima
Jeanog
Generalnog štrajka
Novorodenčadi

VI

Dok još ima neba
Valja ispitati
Ideju ovu
Kao ultimatum
Za najradikaljnije
Menjanje sveta

VII

Dok još ima u nama
Zivih

VIII

Ne smeš
Poći na počinak
Ove noći
Ne smeš
oru misao
Ustrostručiti u snu

IX

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

I kad si već tu
I ponovio staru
Grešku novorodenčadi

I kad si već tu
I na jednoj dojci
Zadobje život
A iz druge se

Zarazio
Klicama umiranja

Brani svoju smrt
Kad si već tu

O oprosti majko
Za ovu novu banalnost

Sina

Ne smeš
Poći na počinak
Ove noći
Ne smeš
oru misao
Ustrostručiti u snu

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

Spavanje je
Umiranje u nastavcima

Neko brusi noževe

Ne smeš
Poći na spavanje
Kad si već tu

</

NE PRIZNATE MISLI

IDEALIZOVANA UMETNOST

Seljaci, aristokratija, crkveni ljudi, pastiri, deca, u sva vremena bili su skloni maštanju i idealisanju. Nema narodnih priovedaka koje bi bile „isečci života“ i „svedočanstva“ o njemu, ni koje bi bile rečene prozački. Ni u jednoj zemlji se oskićaju ne vole istinete priče o sebi; nijima su uvek i kroz svu istoriju bile draže bajke i basne, šaljive priповetke. Niko ne želi da čita o onome što mu je svakadašnje, nego o onome što ne zna ili o čemu sanja. Pričati čoveku kako se on muči kad ore i kopa, to je mučiti ga dvaput.

Surovi ljudi italijanskog Renesansa i, još više, ratnički ljudi srednjeg veka poznavali su isključivo idealizovanu umetnost. Od svih dela Geteovih, Napoleon je nosio uza se samo sentimentalnog Vertera; Staljin je, od dela Tolstojevih, najradije čitao idilične Kozake; sensacionalne romane najviše traže čitaoci bez mašteta.

Ono što se zove idealizovana umetnost, to nije lažna nego opremljena umetnost, u kojoj čovek nalazi ono što u sebi nema.

O REALIZMIMA

Sterijina *Zla žena, Pokondirena tička i Beograd nekad i sad* nisu realistička dela? Nisu to ni svi dramski spisi Koste Trifkovića? Kuda uvrstiti *Kraljevu jesen Milutina Bojića* nego u romantiku? Radičevićev *Đački rastanak* nije ni po čemu romantičan, ali je to po svemu Nušićev *Knez Ivo od Semberije*. Zar nije najveselija romantička Veselinovićev *Hajduk Stanko*, a najvedriji realizam Dositejeva autobiografija? U svem svetskom slikarstvu teško je naći romantičnije figure od Rjepinovih *Kozaka*, za koje je on verovao (a mnogi i danas veruju) da su realističke. Građanski roman i priča ne samo što nisu jedina „realna svedočanstva“ o čoveku, nego uopšte nisu toliko svedočanstva o njemu, koliko o jednom društvu i jednoj epohi. Razlika u realizmu klasičara od Eschila do Rasina i modernih realista od Fildinga do Verge je u tome što su se klasičari držali bitnog i osnovnog u čoveku i trajnog i večnog u životu, ne-promenljivih i velikih ljudskih vrlina i poroka, a realisti usitnili ljude i rasplinili svet, svodeći drame na slučajeve i život na sitnice.

Što građanin čovek najviše voli realističku književnost, to nije stoga što je ona viša od klasične, nego zato što govori o njemu. Klasicistički pisci i aristokratski čitalac XVII veka ne bi mogao čitati moderne naturalističke romane, koji bi mu bili isto toliko prazni koliko i vulgarni. Mozart bi, po svojim prilicima, izasao iz opere u kojoj bi se davao Verdi, a Tijero dela Frančeska sa izložbe na kojoj bi svoje slike izlagao Kurbe.

Realisti ili idealisti, Servantes i Tician — tiani su u očima građanskog društva XIX veka, u čijoj umetnosti i književnosti ima nečega pigmejskog. Ko može posle Agamemnona preći na čitanje *Tartarena Taraskonca* i posle okonstva Paladijevoj biblioteći u Veneciji zastati zadivljen pred minhenskom Pinakotekom?

Književnost i umetnost klasičnih vremena liče na kanjone, moderna umetnost i književnost na razvaline reke: površina pod vodom jeste šira, ali nije i dublja. Što književnost i umetnost idu dalje, u njima ima sve više talenata, sve manje genija.

O POEZIJI

Lakše je reći što nije poezija, nego što jeste. Sve što je mehaničko, sva-kodnevno, svačije, na rubu pameti, na domaku srca, to nema čar poezije, i to ne se pišu pesme. Još niko nije ispevao sonet bankarstvu u velikom trgovackom predešeu; i neće. Mašina ne samo što ne može biti božanstvo, nego ni fetiš. Govor lokomotiva i siren-a nije isto što i govor vatrenih mor-skih talasa. Može se ispevati himna sunčokretu, ali ne i džepnom satu.

Sigurno je da poezija nije razmišljanje u stihovima, ni okovanim ni slobodnim, kao što je sigurno da nije ni carijsko redanje reči i nemušto-bajanje. Nije ni poluga za akciju, iako

to može biti. Poezija — to je još najpre zanos u kome se otkriva lepota i tajanstvo sveta. Nema poezije bez zanosa, ni priče bez mita.

U Balzakovim i Mopasanovim opisima prljavih stanova, podruma, kuhinja, krčmi i bordela ima nečeg odvratnog, a u njihovim ličnostima, često, nakaznog. Razlika između njihovog sveta i sveta Turgenjeva i Čehova nije u istini, već u poeziji. Stepen istine u njih je isti, no poezije nije. U jednoj jedinoj pesmi Kostićevoj, *Samsonu i Dalilu*, ima više poezije nego u svim stihovima koje je Zmaj Jovan Jovanović sročio za deklamovanje po školama i za narodne čitanke.

ANDRE ŽID I NARCISI

Osudre invencije i lišen mašteta, nesposoban da stvari ličnosti iz života,

susreti

Kroz širom otvoren prozor mogu da vidim zelen, kamenom podgrađen obronak, pun beložutog cvjeća, ptica i, na vrhu obronka, deo crvenog krova kuće sakrivene među palmama. Sam sam u Bombaju.

Nebo je vedro, srebrno plavo, i ptice su uzemirene, ali kao od sunca, od ovog plavog oktobarskog popodneva, od radosti pokreta.

Onda odjednom, odnekud, čujem ponovne vrane.

Jesu li to vrane iz Travankor-Kočina Kočinske vrane samoće, Samoće kad svi brodovi odlaze Iz Bombaja Iz Madrasa Iz Karačija Iz Kolomba Iz Karačija Vrane nad prozračnom Korbizijevom novogradnjom na Setalištu Marina

Nad drevnim bazarama Bombaja.

Nad prljavim dučanima Zen-skog bazara iz kojih, kao iz telefonskih kabina, s pragom na trotoar, dozivaju žene svih boja i svih doba starosti.

S masnim češljivima koje, u pripremi za noć, povlače kroz dugačke masne pletenice. Tupa lica žena

Sa detetom u suknji U blago bombaško popodne sa pa-stelnim nebom

I stenovitim grebenom Sigirije na vidišu

Daleko, daleko Na Cejlonu.

Jučerašnji dan proveo sam u pećinama, na Ostrvu Slonova — sat i po plovidbe motornjakom. Ostrvo je skoro pusto. Siroke granitne stepenice, po-dignute 1854, u blagom usponu, vode u pećine sa skulpturama, koje su izmasakirali Portugalci.

Tišina, široke staze i veličanstvene mase skulptura u smelu zasećenim pećinama, daleki grad sa oblim dominirajućom kupolom hotela Tadž, beskrajno bombardirani pristanište i dokovi sa šumom džizala i katarki, skoro neizbrojivi nizovi malih ribarskih jedri-ljica...

Vraćali smo se kad je sunce već bilo zašlo — iz granitne tišine sedmog veka put bezbrojnih raznobojnih bombaških svestnosti — nešto je podsećalo na povratak u Split — a more nas je, uzne-mireno večernjem vetrom, s vremenom na vreme prskalo po licu.

Kad je motornjak pristao uz Kapiju Indije, usred grada — i Kapija, i ogroman trg pred hotelom Tadž vrveli su od hiljada ljudi u belom koji su izišli da, bar za trenutak, udahnu sveži dah mora.

Veće sam proveo sa doktorom Gindem u baru Grand Hotela.

Očigledno vrlo popularna Pepita, dok smo pili voćne sokove jer je u Bombaju već godinama prohibicija, pevala je staromodne pornografske kuplete izandalo, kao mnogo štošta u stilu sa-vremenog života ove zemlje koja se još traži — iako je Nerus u svojoj knjizi davno proglašio njeno otkriće.

Bilo je tužno gledati jednu malu indijsku igračku koja se u programu smenjivala sa kupletima Pepite i sa njenim sladunjavim igrama rukama koje su trebale da budu sladostrasne kako, u toj barskoj pseudoevropskoj atmosferi, igra drevnu indijsku igru kataliki.

Bila je već ponoć.

Na trotoarima, na pravovima, pred ulazima kuća, u holovima i na stepenici ustanova i magacina — ležali su stanovnici Bombaja umotani u čaršave i tanke pokrovce, i spavali.

on ne priča ni o kome do o sebi. Egoist, on ne može ni u koga da se uži-vi, ni da oseti nekog svojim. U njegovim romanima rade duhovi, a ne ljudi, fikcije, ne stvorenja: to su inkarnacije piščevih misli, a ne živi ljudi. Stojeći pred ogledalom u kome vidi samo sebe, Žid neće da se divi svetu nego svetnjemu.

Sve što se javi u njegovoj misli, on nalazi da je neizmerno važno, i važno ne samo za njega jednog nego za čitav svet. Svaku zabelešku pri čitanju, svako pismo koje je nekom uputio, svaku misao koja mu je pala na um, sve on to beleži, sve štampa, o svemu tome on vodi računa, i duhovnog i materijalnog, kao dobar knjigovoda ili zelenča. Celo njegovo književno delo je mrzvoljan monolog starog momka koji ni za kog ne mari.

Što je Židova, i zabeležena, i

izrečena, i prošaptana, sračunata je da bude objavljena, i da bude objavljena ne radi toga da obavestiti čitaoca, već da ga fascinira.

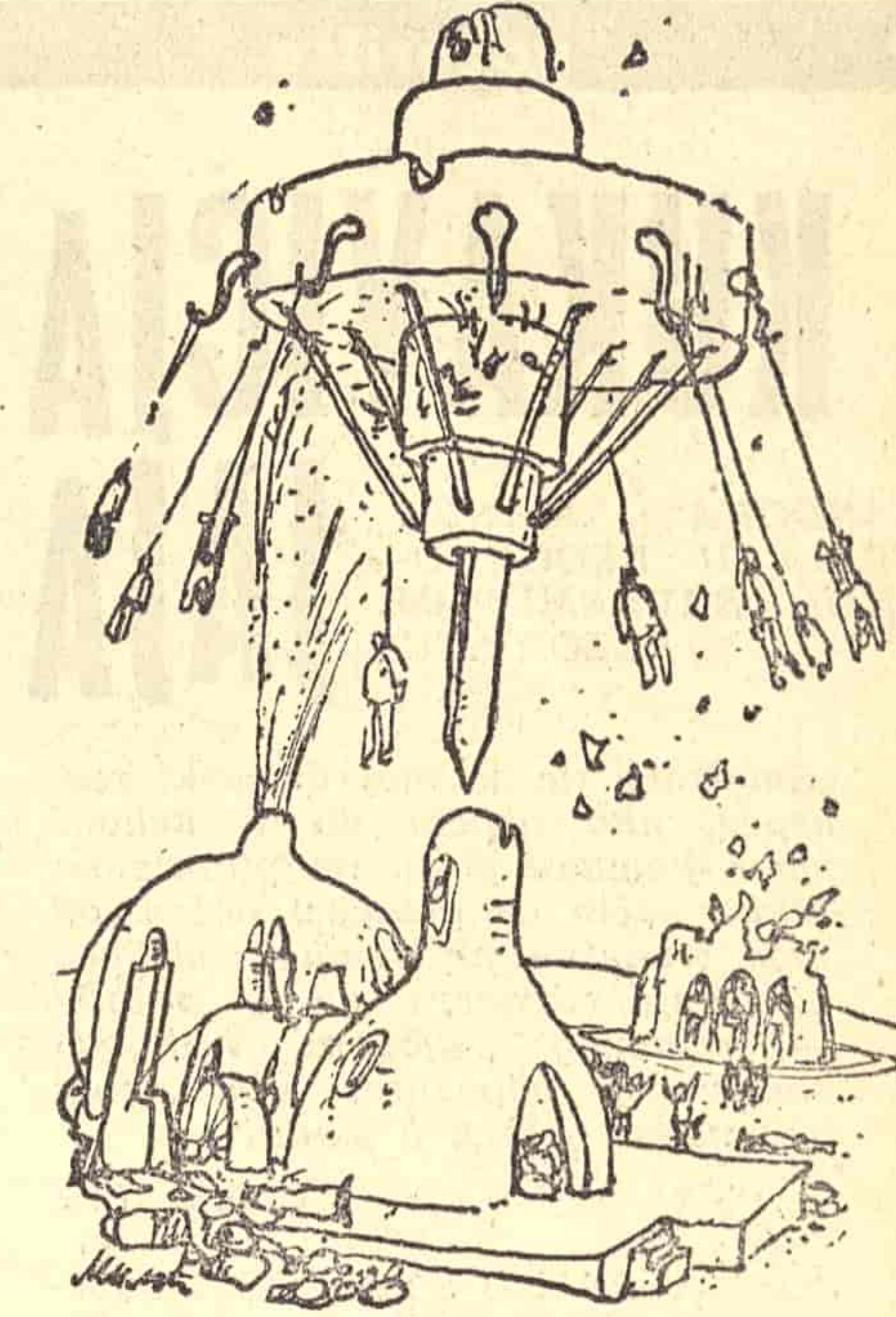
Menjući ideje, on ih ne menja iz uverenja, već da nas iznenadi. Njemu nije ništa da se danas odreće onog na što se juče zaklinjao. Antipod Dostojevskom i Dikensu, najbliži rođak Mereškovskog i Romena Rolana, Anre Žid je mislena radionica koja je radila s velikim dobitkom.

AKTUELNI PISCI

„Pisac koji je i danas aktuelan“, „koji se i danas rado čita“, „pisac koji nije zastareo“ — fraze književnih kritičara koji misle da su pesme i romani nauka, koja zastareva. Nema aktuelnih ni neaktuelnih književnih dela, već velikih i malih. Aktuelnost je ono što je najviše prolazno u književnom delu. Već vekovima *Odiseja* nije ni po čemu aktuelna, ali joj ne smeta da bude većito čitana. Delo koje neće biti uvek aktuelno, nije ni trebalo da bude napisano.

O NAMA

(a) Mi nismo narod arhitekture i drame, kao što nismo ni muzike i lirike. Pre svega drugog, mi smo narod

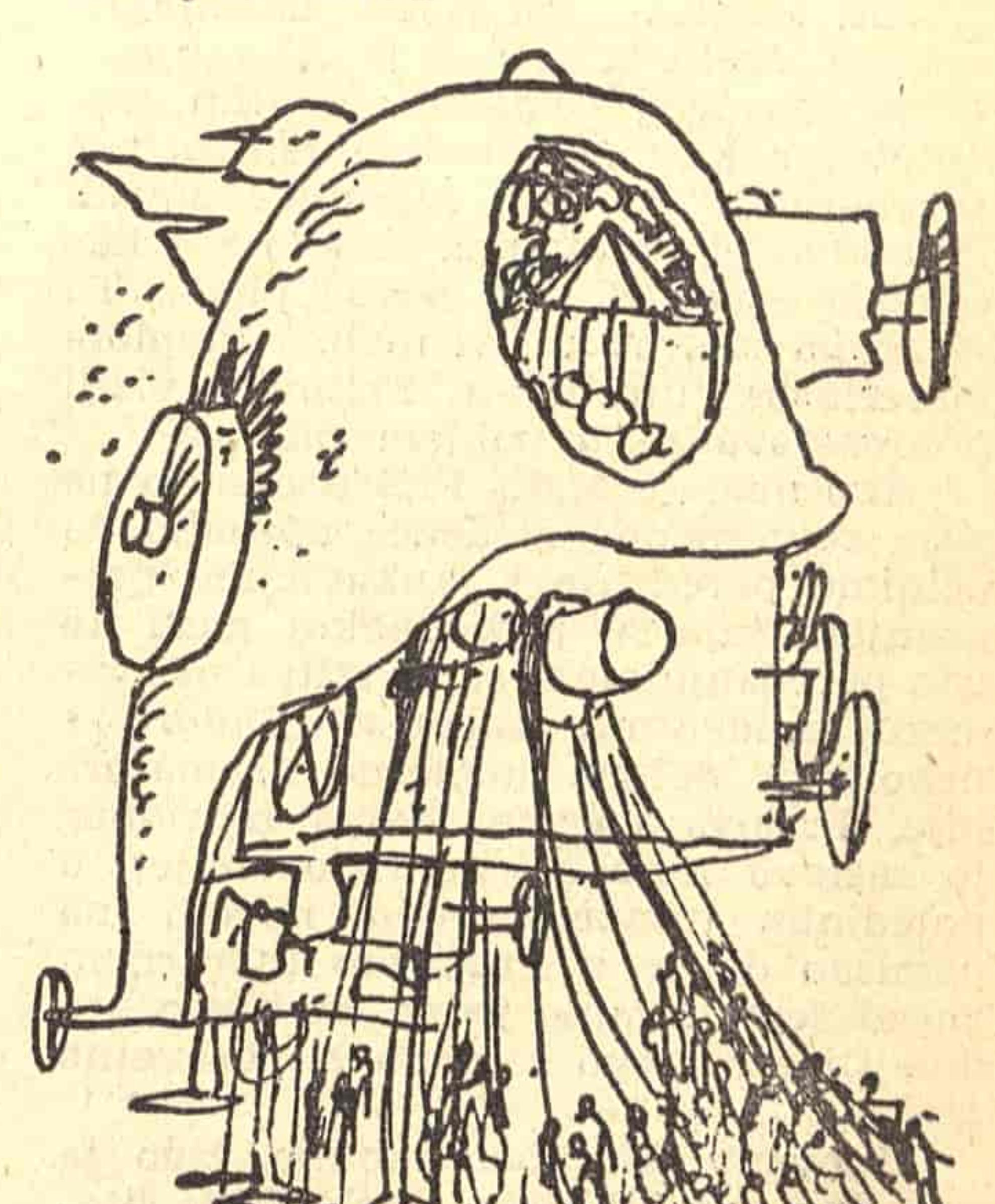
koji sliku. Što je najbolje u našoj književnosti, to je deskripcija, čak i u našim narodnim pesmama vizuelni elemenat je pretežan. Romani i pripovetke Ignjatovićeve, Sremčeve, Matavaljeve, Stankovićeve, sve su to prvo slike, pa zatim ostalo. Laza Kostić i Ivan Dučić veliki su slikari rečima, Naši ljudi nailaze na gotovo nesavladljive teškoće kad treba da konstruišu dramu i roman. Mi nikad nismo imali arhitekte svetske vrednosti. Ostalo je na stotine gradevinu iz našeg srednjeg veka, ali nisu one najvažnije, već fre-ske.

(b) Otkud kod nas tako malo velikih glumaca? U životu skoro svaki naš čovek pokazuje velike glumačke sposobnosti; na pozornici retko. Čim se pojavi pred publikom, naš čovek je svestan da glumi i ostaje takav dok god glumi, a bez samozaobraća nema pravog glumca. Glumac mora biti kao dete koje se budi kad ga u igri zapitaju kako se zove, — detetu treba nekoliko trenutaka da ne bude onaj koga igra, već da bude on. Naš glumac je, skoro uvek, toliko ispunjen sobom da sve vreme misli kako se gledaoci dive njezovom glasu i pokretima. Njegova ličnost je ispred ličnosti koju glumi; on ne predstavlja, već deklamuje, ne govori istinu, nego reči.

Isto tako, pesnik koji ne zaboravi se nije pesnik. Najveća su ona dela za koja se čini da nemaju pisca.

GRADANIN I ESTETIKA

S dolaskom građanskog društva u XIX veku prevlast dobijaju račun, ogled, praksa, tehnika. Ne slike se za ličnosti, nego za trgovce — umetnička dela postaju roba kao i druga. Ona imaju svoje berze, svoje časopise i novine, svoju reklamu i svoje senzale. Korist, spekulacija, renta, profit, postaju sastavni deo estetike, kao što su sastavni deo materijalnog života. Nastaje stihovnih tragedija, religioznih i istorijskih slika, epskih spevova, kulta vitešta i moralnih vrlina — književnost se, velikim delom, svodi na publicistiku i zabavu „u časovima odmora“. Glavni književni oblik postaje roman u kome, od svih književnih rodova, ima najmanje poezije. Ne ulazi samo književnost u masu, već i masa u književnost. Poezija prestaje biti čarolija; ona postaje stihotvorstvo. I slikarstvo prestaje biti sanjarija; ono postaje dokument. Od arhitekture se traži da bude higijenska i praktična, i svet se ne divi novom Partenonu, u kome se ne kom služi, nego Afeljevoj kuli, koja nikom ne treba. Nikad u istoriji svezata nisu umetnost i književnost bili na tako niskom stepenu kao kad se građanski stalež približavao vrhuncu prosperitetu. Tražiti godine 1850. velikog pesnika, velikog skulptora, velikog slikara, velikog arhitekta u Evropi, to znači tražiti belu vranu u nepreglednom jatu čavki.

ČEKANJE U BOMBAJU

Toga dana je „Indian Express“, na svojoj strani posvećenoj horoskopima, objavio pored ostalog:

„Dobićete vest koja će vam rasvetiliti vrlo zamršen slučaj.“

Stanovnici Bombaja spavali su čvrstim snom.

Nikakva vest nije išla k njima.

Nikakva svetlost neće obasjati misteriju njihovog sna i njihove jave.

U pokrovce i prljavim čaršavima spava se u isto vreme

U Karačiju

U Kalkuti,

U Madrasu,

I dan već dolazi

Veliki i bez datuma

Velika bombajska misterija bez svestnosti

I Pepita

Nedaleko

I dastorme — pustošne oluje Del-hija

I himalajske monsune očajanja

I uglašene nade

I sve sledene osmehe

I kikot šakaia

I ruševne sunčane časovnike ovih

mojih indijskih godina

Ako se mogu zakovati a ne mogu se zakovati

I da ih predam ovim mutnozelenim vodama

I igri

Spokojoj igri njihovih talasa

Ako se mogu predati a ne mogu se predati

Ni „Srbija“

Ni ma koji brod „Jugolinje“ ne može poneti te kovčeve

Niko,

KUKAVIĆJA JAJA

„ANDORA“ MAKSA
FRISA U BEOGRAD-
SKOM SAVREMENOM
POZORIŠTU

„Smatraču da je moj dramski rad uspeo, ako uspem da u nekom svom komadu postavim pitanje na takav način da gledači počev od toga trenutka ne mogu živeti bez nalaganja odgovora na to pitanje — njihovog odgovora, njihovog sopstvenog odgovora, koji može biti nadan jedino u životu.“

Maks Friš

POSMATRAN U SVETLOSTI navedenog citata Frišov dramski rad na *Andoru*, tom eklektičkom mozaiku brehovskih, direnmatovskih i biblijskih oblutaka, u osnovi je dosegao svoju angažovanu, agresivnu metu. U gledačevoj duši, po zaključenju predstavi *Andore*, Frišov dijamantski šiljak ostavlja za sobom jednu pustošnu pukotinu koja očajnički nalaže da bude zapušena novim krtim mesom. Ta mala pustoš, kao zakovana vrata, kao zaboravljena Šifra na katancu, zaustavlja nehnjog putnika i upozorava ga na ambice koje je otvorila u mlakoj i konformističkoj kolotinici života. Bezdati pred koje Maks Friš tako strano postavlja saobraćajne znake upozorenja nisu tigrovskie jame koje gutaju svakog bezazlenog šetača; pre bi se reklo da su to ponori modernog egzistencijalizma koji gutaju samo odabrate. Biti odabran za takvu katastrofu, znači biti mudriji i vidovitiji no što je sudeno običnom smrtnom sjeplju. Biti vidovitiji, u ovom slučaju, znači uvrstiti se u gledaće upoznate s Frišom *Andorom*.

U neku ruku, kao kukavica jaje, Friš potura taj komad prostodušnosti svojih gledalaca, računajući bezuslovno na njihovo materinsko posvajanje tih potresnih pitanja bez čijih punih odgovora nisu u stanju da žive. Frišov gledalac, jedva svestan svoje nove bremenitosti, vraća se u svoje gnezdo i predano uzgaja taj tudi usvojeni plod, čami nad njim tražeći svoj „sopstveni odgovor“ i pada u sve beznadnije nešpokjsto, shvativši da odgovor — nema.

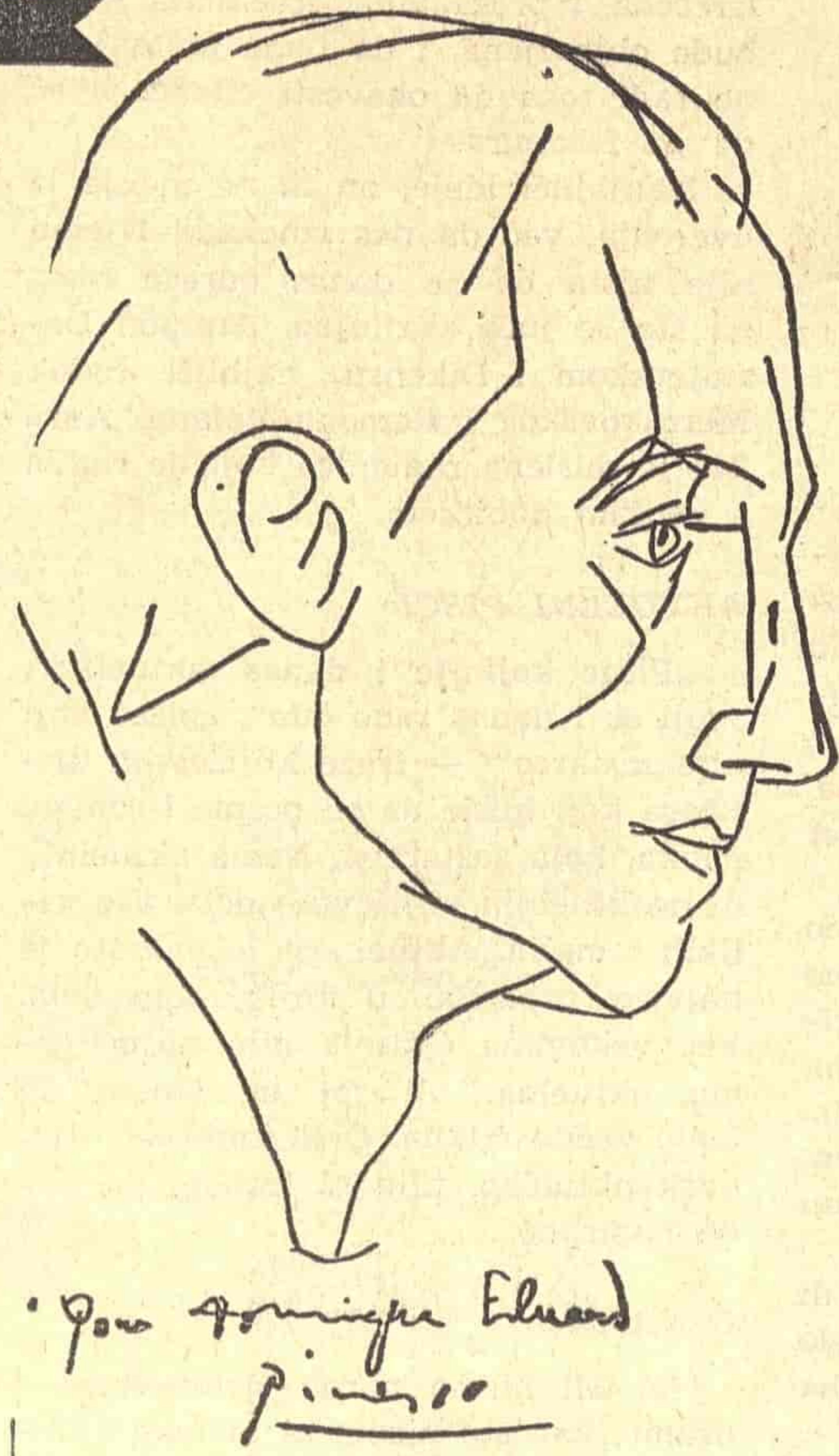
Najnsažnija i ponajviše uznemirujuća pitanja jesu upravo ona na koja je nemoguće odgovoriti literaturom, filozofijom ili astronomijom. Imajući to u vidu, Frišova snaga prestaje da bude zagonetka, otkrivač se kao derdan nerazjašnjeni i nerazjašnjivih pitanja. U slučaju *Andore*, koju smo imali prilike da vidimo na nedavno premijeri u beogradskom „Savremennom pozorištu“, to pitanje, uz neophodnu simplifikaciju, glasi: kako izmiriti čoveka „po sebi“ i čoveka „po drugima“? Ova pomalo nezgrapna terminologija, koja se izričito bavi identitetom i integritetom čovekove ličnosti, u mnogo čemu je analogna ranoj terminologiji egzistencijalističke škole koja je integritet individua rasporedivala na atribut „être en soi“ i atribut „être pour soi“.

U krajnjoj konsekvensi Frišova etika i fiosofija jesu individualističkog karaktera; i ne samo u *Andoru*. Frišov *Kineski zid* i *Kućevlastnik* i palikuće jednako su socijalno nekomunikativni i individualistički pledojači. Iza spekulativno melodramatski postavljenog problema u *Andoru*, problema koji neminovno pokreće naše sentimentalne rezonance za vreme zverstava u protelom ratu, krije se Frišov crni individualizam koji negira svaku mogućnost ljudskog integrateta u agregativnom stanju z a jednice. Do ove kačandarske godine, čak i ustavnim odredbama, ljudska sloboda definisana je kao mogućnost, kao pravo da se čini sve što nije u stanju da naene zla drugome; naš novi Ustav, međutim, našao je za shodno da odbaci taj staru konцепciju slobode, proglašivši slobodu za ono što ljudska individua može učiniti sa svima za opšte dobro.

Ova naizgled pretenciozna digresija ne služi ničemu drugom do da drastično razluči Frišov prikriveni individualizam od etičke i filosofske klime u kojoj ćemo odsad živeti na ovom meridianu. Uporedivši u *Andoru* „čoveka po sebi“ s „čovekom po drugima“, Maks Friš je bezrezervno stao na stranu izlovanje, utedene individue, dezintegrirane u svetu u kome je nastanjena. Tema njegovog komada, međutim, nije sukob kolektivnog i individualnog, već degeneracija do koje zajednica dovodi individuu obmotavajući se oko nje kao čovečja materica oko novog ploda. Ta je hrana i otrov u isti mah, ta topota materinskih utroba u Frišovoj viziji preobražava se u pakleni plamen.

Ako nam je Maks Friš u odnosu na ovog savremenog gledaoca dozvolio da učinimo poređenje s kukavičjim poturanjem jaja, u podjednakoj meri to isto poređenje može se izvršiti i na primeru evidentnih sličnosti *Andore* s nekolikim delima moderne dramaturgije. Frišova tragična farsa hibridnog je sastava i nebulozne fisionomije; u pojedinim trenucima ona navodi na pomisao da se u Frišovom literarnom gnezdaščetu ispišilo jedno Brehtovo, jedno Direnmatovo i jedno starozavetno jaje.

U ovom delu, bez sumnje, živo je prisutna ona biblijska izreka koja lite-

Prva poema viđena

Zamisljena i bleda govorila je
Vidim izvor vaših radosti
A to je lako
Jer vi ste nevin

Visoke trave i bulke
I lipe natkriljuju zid
U vreme razgoličenog srca
I poljubaca svake večeri

Vidim izvor vaših radosti
U najosnovnijem pokretu
Koji uznenireće vaš oklop
Sivi vrat i crvene cipele

I vi prelazite lagano
Preko kratkog kamenog mosta
Jer vaše senke isprepletane
Citava su noć ljubavi

Posmatram izvor vaših radosti
U stubovima vaše nastrešnice
U vrtlogu vaše postelje
U prozorima vaše ložnice

Vidim i izvor svojih suza.

Pol ELIAR

U dubini ljudskog vida

Druga poema viđena

II

Visoka linija zvezda. Svojim žustrim veslima oko uzaludno tuče vreme.

Cudljivost osmatračnice, nagla ljubav anemische device za neku indiferentnu divljač.

Ona cilja nasumice i uzrujava se beskrajno. Njen pogled je uzdržavan na uzici.

Ona izdaleka nadgleda sve puteve. Ništa ne može promati. I svaka strela koju baci obmanjuje je.

Treća poema viđena

Covekov oganj
Jedini oganj čovekov
Samo jedan poljubac
I ono što treba da izgori
Gori.

Cetvrta poema viđena

II

Pesma se uzdiže zajedno sa kulom i produžava niz ženu koja leži nasmejana, beskrajna i lepa kao more. Srećan sam pored nje, dok se na pesku igram algama njenih ruk, izazivajući plavu ošticu njene rasturene kose i penu njene trbuha koji kao da mi govorii: Udalji se.

U tom maglovitom predelu, u tom prostoru prelivajućem se dugim bojama vila, ti dolaziš k meni, široka i plemenita, ružičasta i crvena, boje stezovog cveta i ljubičice pod velom svoje beline.

I horizont se naglo sužava i steže oko nas.

Dockan u noći ja bdim i osluškujem te. Ti spavaš dok cviliš ili gundas, prema tome da li si mirna, uznenirena, uspravna ili uzburkana.

Peta poema viđena

Zivim u bezbrojnim slikama godišnjih doba

I godina
Zivim u bezbrojnim slikama života

U čipkama
Obliku boja podviga reči

U lepoti iznenadnoj

U rugobi opštoj

U svežoj svetlosti u vrelim mislima u željama

Zivim u bedi i tuzi i odolevac

Zivim uprkos smrti

Zivim u rekama razredenim i blistavim

Sumornim i prozračnim

Rekama očiju i očnih kapaka

U sumi zaguljivoj na livadi blaženog

Ka moru nekom u daljini utečnom u izgubljeno nebo

Zivim u pustinji nekog skamenjenog naroda

U žarcima nekog usamljenog čoveka

I u mojoj braći ponovo nadenoj

Zivim u isto vreme u gladi i izobilju

U neredu dana i redu mraka

Odgovaram za život odgovaraš za današnjicu i za sutrašnjicu

Na medi i na prostoru

Na ognju i na dimu

Na mudrosti i na ludosti

Uprkos smrti uprkos zemlji manje stvarne

Na bezbrojnim slikama smrti

Na zemlji sam i sve je na zemlji sa mnom

Zvezde su u mojim očima i stvaram tajanstva

Prema prostranstvu potrebnom

A sećanju i nadi tajanstva nisu mede

Već postavljanje života za sutra i za danas.

Sedma poema viđena

Ogromni brzi planinski potok raspliće se beskrajno Njegove krljušti zaspaju obale

Planinski potok gonjen vrelinom I snegom sa crnom tišinom

Ogromni mermerni potok u pokretu je U koji se utapa nebo puno bure

Ogromni potok u kretanju je K'o razvalina na večnoj mesečini

Ogromni potok žvatan i prežvatan Kao časovnik dosade.

Osmna poema viđena

Jedna od bronzanih vrata

Odškrinuše se sa jaukom

A i druga sa krikom idiota

Uđite udite prašino

Okačen na najviši presto

Neuprljani dronjak

Leprša se da ureši osmejke

I igra da probudi poljupce

Hiljadu koraka ka životu

Jedan korak ka smrti

Natrag oni koji će živeti

Napred stupajte robovi

Covek ide u raskorak k'o moje stare cipele

Njegova glava protivi se svemu

Usamljen u noći treba da vladam

A i nebo je po naličju čoveka

Stara prezirala i stari idole

Stara bogomolja i stari zvoniku

Uzalud gubiš vreme smanjuje se

Covek i nebo na zemlji su

Svakoga dana sve po malo više.

(Preveo Nikola TRAJKOVIĆ)

LICE i naličje kazališne krize

PISMO IZ ZAGREBA KOJE NE GOVORI SAMO O ZAGREBU

D ošla je jesen, kako to obično u čitankama piše, došla i donijela sa sobom različite sezone — kažu ljudi od kulture: nakladničku, likovnu, muzičku i kazališnu. Ali kao da nešto nije u redu, osobito što se izdavača i teatra tice. O krizi knjige već znamo, napisane su o tomu čitave tužbače, palo je stotinu prijedloga, upriličeno nekoliko savjetovanja; sve užalud. S mrtve tačke još se ništa nije pomaklo: pisci i nadalje izgubljeni kuju, nakadnici nemoćno slijede ramenima. Kažu, isto tako, da nam kazalište napravio vene, da su nastupila zla vremena jer nemaju svoju publiku, nemaju svoje piske, predstave su deficitne, da su riječki komadi koji kaško-tako prokubrile čitavu sezonu, itd. Ukratko: teatar valja cijepiti protiv one humjavice, preporditi ga, Cime? Na to je već teže odgovoriti, ne usuđuje se o toj delikatnosti probesjediti većinu kazališnih direktora, a umjetnički savjeti su ionako zaključili, njih se javnost ne tiče. Dakle?

Zagreb danas broji oko 700.000 stanovnika i tri velike profesionalne kazališne kuće. Podsekcije ne računam, tj. komornu pozornicu, operu i balet. Devedesetih godina prošlog stoljeća imao je jedan teatar i po prijici 50.000 žitelja. Ako ćemo proporcionalno, onda bi danas morao imati 14 kazališta i da sva budu puna i onako kvalitetna kao i ona kad je Hrvatskim narodnim nekoliko sezona upravljao blagopokojni Stjepan pl. Miletić, i kad se to „provincijalno“ kazalište smatralo ponajboljim u Srednjoj Evropi. Imamo ga to mnoštvo dokaza. Ali davno bilo, sad se spominjalo! Nego, da se ipak nismo malo zaljetili, napisavši brojku „četvrtinaest“? Jesmo, jer u Miletićevu vrijeme ne bijaše ni kina, ni radija, ni televizije, ali bi onda makar ova tri posto-

jeća mogla i morala „poslovati“ drugačije, efektnije i efikasnije. A to, iedva da su nekako i živa. Zašto? Od onih sam koji vole odgovoriti bez uvijanja: zato, jer kazališta u našem općenito upravljaju dilektanti, ljudi bez određene spreme, ukusa i entuzijazma. Videokrug većine njih savsim je jednostaran, ne seže dalje od ispunjene gledališta i prodanih ulaznica. Nije ovo savsim za pokudu, ali je još manje za povahu. Dobro je pripaziti na blagajnu, a i isto tako i na gledaoca koji tu blagajnu koljivo-toliko puni i koji za svog dinar traži i kvalitetnu predstavu. Valja odmah priznati da svakom teatarskom radniku, od garderoberke do direktora, s pravom srce raste kad je gledalište dupke puno. I meni si. Ali bi mi isto tako bila na srcu i vrijednost onoga što se prikazuje, vrijednost djela i izvedbe. To prije svega. Ali tu se po najčešće razlikamo. Kazališni ljudi kažu: „Ako dajemo ozbiljne komade, zjape prazna sjedala i još praznja blagajna. Ispunimo li sjedala, napuni se blagajna, ali viču kritičari“. Ja pouzdano mislim da to nije tako. Jer davati Sekspir nije isto što i imati dobro kazali

vrijeme. Onda, doduše, filosofski, a danas društveni, što je zapravo isto. On se mora biti za publiku, to je istina, ali je isto tako istina da su i dva načelna načina te borbe: jedno je puniti gledalište praznim glavama, a sasvim je nešto drugo puniti g.ave dobrim predstavama. I glave i srca. Tko je jednom video uspjelo, pogledat će i tri manje uspjele predstave, pa bio on radnik, sveučilišni profesor ili pjesnik. Ali tko vidi tri uzastopice neuspjela komada, godinama neće privržiti u kazalište.

Drugi dio tužbalice o tzv. krizi našeg kazališta kao takvog ispunjen je žalopjkama o nedostatku domaćih suvremenih tekstova. Tačno, nemamo ih. Ono što se u nas danas naziva dramskom produkcijom sličnije je vici i običnom epigonstu nego li ičem drugom. Časne iznimke nastranu. Ali nije tako samo danas. Od Preporoda navamo naše dramatičare, kojima nešto vrijede, možemo na prste izbrojati, a ipak je, kako vidjemosmo, bilo velikih epoha na pojedinim pozornicama. Mislim da je potpuno deplasirano ovdje sada dozivati kako je svako pravo umjetničko djelo, pripadalo ne znam kojem narodu i ne znam kojoj epohi, uviđek suvremeno. Inscenacija i kostim nikada nisu činili komad aktuelnim. Ako nam je baš da toga, onda nam nitko ne brani Marloova Fausta ili Šekspirova Oteža obući u odijelo najnovijeg kroja. Uostalom, to neki inozemni kazališni suvremenici i čine. Jer možda je naše vrijeme faustovske od renesansnog ili Geteova. Priznajem: lijepo bi bilo u godini gospodnjoj 1962. imati jednog novog Držića i jednog novog Krležu. Ali, evo, maločas vidjemosmo da i stari Držić i stari Krleža pune gledalište danas kao i onda kad su tek napisali spomenuta djela. A o vremenskom i nacionalnom stranцу Molijera da i ne govorimo.

Možda će se nekomo učiniti da sam odveć strog, svadljiv i linearan da se ne obazirem, kako se to u nas kaže, na objektivne poteškoće. Možda. Ali zajedničkim snagama te se poteškoće mogu olakso prebrodati. Neka našim kazališta vladaju ljudi od ukusa i stvaralaštva, od entuzijazma i lične odgovornosti, pa će sve biti kako treba. Netko je dobro primjetio da je većina naših teataara prije doma za nezbrinute nego li dom umjetnosti. Imao je potpuno pravo. Dokle god se bude insistiralo na isplativosti kulture, pa bila ona književna ili kazališna, kultura u pravom smislu te riječi u nas biti nego. To joj je najopasniji dušman i najveći kočničar: vodnik, a ne voditelj.

Jozo LAUŠIC

Poznaništvo

RAZGOVOR SA V. OZEROVIM, UREDNIKOM ČASOPISA „PITANJA KNJIŽEVNOSTI“

Neposrednost i strasnost - najbitnije oznake sovjetske književnosti

OVIH DANA boravila je u našoj zemlji delegacija sovjetskih pisaca u kojoj su se nalazili kritičar i esejist Vitalij Ozerov, glavni urednik časopisa „Voprosi literatury“ („Pitanja književnosti“), estonski putopisac i pesnik Juhan Smul i kabardinski pesnik Alim Keškov. Delegacija posetili su Beograd, Zagreb, Ljubljana i Sarajevo. 16. ovog meseca delegacija je u redakciji „Književnih novina“ i „Savremenika“ vodila razgovore sa članovima redakcije i njihovim saradnicima. Razgovori su prisutstvovali Desanka Maksimović, Mira Alečković, Mihajlo Lalić, Branko Copic, Tanasije Mladenović, Erh Koš, Marjan Jurković, Mladen Oljača, Dragan M. Jeremić, Pavle Stefanović, Božidar Timotijević, Pavle Zorić i drugi. Tom prilikom zamolili smo druga Ozerova da nam iznese svoje mišljenje o savremenoj sovjetskoj književnosti.

■ Zamolio bih Vas da nam na početku iznesete svoje mišljenje o savremenoj sovjetskoj književnosti, svoje shvatjanje o njenim trenutnim pozicijama i njenim mogućnostima.

Savremena sovjetska književnost razvija se u atmosferi radosti i velikog stvaralačkog poleta. Podvikao bih, u tom smislu, dve oznake njene trenutne pozicije: kvantitet i kvalitet. Mnogo pozicije: kvantitet i kvalitet. Mnogo pozicije: kvantitet i kvalitet. Mnogo pozicije: kvantitet i kvalitet. U književnost ulaze nove, mnogobrojne grupe pisaca, i to je veoma simptomatično za naša današnji period. Jevtušenko, Voznesenski, Roždestvenski i dr. stekli su široko priznanje ali po mom mišljenju, i mnoge druge čeka slična afirmacija.

■ Ne čini li Vam se da je za nov kvalitet odredene književnosti, u ovom slučaju sovjetske, neophodna podloga idejne pozicije pisca, način poimanja i prihvatanja života?

Da. Nije manje zanimljivo govoriti o idejnoj poziciji pisca, o konceptu života koji oblikuje, o njegovom stvaralačkom delujućem, o njegovoj stvaralačkoj individualnosti. Ima idejnih pozicija, uopšteno govoriti, kojima se mo-

KNJIŽEVNE NOVINE

kalendar

Milan
ĐOKOVIĆ

SEDAM DECENIJA PLAVIH KORICA

Nije mali broj društava s prosvetnim i kulturnim ciljevima koja su se rodila u glavama pojedinačica i koja su, kod nas, udruženi pojedinci uspeli da zasnuju, pokrenu, učvrste i, ponekad, učine ih veoma značajnim u život čitave nacije. Takvih društava, organizacija, zadužbina Srbi se, naročito, javilo brojno tokom druge polovine XIX veka. Usred burnih, često i krvavih, okršaja među dinastijama i političkim strankama, usred žestokih razmimoilaženja svih vrsta medu ljudima onih vremena, javljale su se, kao životna potreba, razumne, dobro zamišljene inicijative, nezvanične, plemenite u najboljem smislu, da se unapred prosveti i kultura, da se u jednoj nekulтивisanoj sredini, čak, često, prema nauci i znanju ravnodušno, pa i sumnjičavoj prema knjizi, probudi interesovanje za otkrića ljudskog duha, za trajnije vrednosti života. Iz takvog jednog izvora potekla je inicijativa, pre sedamdeset godina, za osnivanje „Srpske književne zadruge“, inicijativa koja se nije, kao i mnoge druge, ugasio pred otporima izmenjenih prilika, nego je ostala vitalna i u našim danima.

Zadruga je osnovana u jednoj pripremljenoj i razbistrenoj atmosferi. Prenjeno formalnom osnivanju na skupovima i u javnosti govorilo se kako čak ni kod obrazovanih ljudi nema dovoljnog interesa za knjigu, kako „najveći srednji prometni broj srpskih knjiga teško da je veći od hiljadu egzemplara, a ipak je najveći srednja cena njihova manja od najmanje srednje cene ma u kojoj literaturi“ (Svetislav Vulović). Zatim je govoreno kako čitaoci, u koliko ih ima i ipak ih ima, nisu vlasnici knjige, nego knjiga ide iz ruke u ruku dok se ne upropasti i kako se „dobar u koristan uticaj književnosti na društvo i na pojedine članove društva ne vrši... kroz pojedine knjige, nego se vrši kroz uređene zbirke knjiga, kroz domaće biblioteke“ (Andra Nikolić). Takva i slična rezonovanja u jednoj sredini koja se nije, zvanično, dovoljno bavila kulturom pripremila su i osnivanje „Srpske književne zadruge“ 1982. godine. Osnovali su je ljudi od

nauke, ljudi bliski književnosti i jedan pravi književnik, Jovan Jovanović Zmaj. U Zmajevom stanu se i sastajala privremena uprava i on je, poznati crtač-iliustrator, izradio popularni inicijal SKZ, koji i danas stoji na plavim koricama. „Zadruga nije bila zamišljena — kažu njeni istoričari Sret Stojković i Vladimir Corović — da postane društvo književnika, nego (kao) ustanova da deluje putem knjige u narodu i da tako, posredno, pomaže i samu književnost. Cilj je bio opšte prosvetovanje, a originalna književnost služila je kao jedno od najboljih sredstava za to“. Program Zadruge bio je raznolik, obuhvatao srpske i jugoslovenske pisce drugih naroda, klasična i savremena dela. Sredstva za svoju izdavačku aktivnost Zadruga je obezbedivala ulozima članova dobrovolačkih zavestanjima, a za resturiranje svojih knjiga oslanjala se na mrežu poverenika. Zadrugari SKZ nisu bili samo Srbi iz Srbije; sa čitave teritorije današnje Jugoslavije ona je privukla članstvo i brojevi tih članova izvan Srbije stalno su se uvećavali. Lišena, od osnivanja, nacionalnih isključivosti, ona je svoje jugoslovensko obeležavala trajnim interesovanjem za sve literature jugoslovenskih naroda, i za stare i za nove pisce.

Kao i sve organizacije koje se bave složenim poslom izdavanja knjiga, a izdavačka politika im nije zasnovana na komercijalnim kriterijumima, i Zadruga je zapadala u krize. Tačnije rečeno, „ikrize“ su bile lajtmotiv njenе aktivnosti, jer su se, neprestano, zbog dinamike razvitka i promena ukusa, javljale protivrednosti u shvatnjima. Jedna od tečnih kriza, ostra, javila se i u našem razdoblju, posle rate odmah. U novom, socijalističkom društvu Zadruga nije mogla da svoju materialnu bazu obezbeduje na stari način, oslanjanjem na pomoć pojedincata, naglim razvitkom izdavačke delatnosti pred nju su iskrsele nove i drukčije teškoće u izgradnju programa. Bilo je, tada, isključivih mišljenja da je postala suvišna i da je, kao „relikvat prošlosti“, treba ostaviti da tavori i da se postepeno ugasi ako

Žarko
ĐUROVIĆ

NYMPHEA

Casovnik izbija svoj poslednji čas a ja tonem u predeo okičen morem i ljubavlju ja se dovikujem sa oblakom zaljubljenim u krošnju drveta Prevrnuto lice žene govori jezikom očajanja Gorke reči uvek su bez uzglavljava Zli čoveče — opomenu i smrt od begla uspavaće te jesenja stabla kao umornog ljubavnika verenica

Sad tražimo smisao u grlu noći koja spava Zamišljen lutam ispod prozora setne boje glasa lutam i stvaram od sjaja zvezda očaravajuću magiju

Salećem jedan usklik cveta i kao kasni šetač slušam dijalog staze i koraka

Znam — noć otvara širok svoja vrata i stvari dovodi u takav red da to liči na ažbuku

da to liči na nimfetu V. Š.

nemogući u svemuoguć u nežnosti O hajde onako razvij zagrljav ko zastavu

o hajde — svaki je pokret uskršnuc

o hajde — založi tu peć toplog nocnog šaputanja

Tvoj je vrat savršena linija kiparisa

što se nadnosi nad mrežastim morem snovljenja Pesma me samočom obavija

Što munje ne mogu — ptice će da rašiju

nebo nad našim očajem ptice te male arije u ciklusu pesama o proleću

ptice ta mudra ogledala u polineziji krvi

Iza prozora gde negujemo vatru ljubavnog dogorevanja časovnik će možda da izbije svoj poslednji čas

O ne izmiči se — oblije lepe narandže zri na twojim gradima

da neću znati šta noć a šta usne beru Jedno drvo u vrtu pozajmi od tebe ime i ti u tom neponovljivom dopunjavanju prirode vidovito znaš da omalovužiš sonete

O lepa bojo glasa tamo iz Ilirske Bistrice jutro će od twoga smeha da kroji svoje okvire i da raznosi svetlost kuda budeš koračala.

Rijeku, maja 1962.

objavi izazove široko interesovanje. Poslednje, pedeset pet kolo, na drugi način je, opet, posvedočilo da Zadruga je živio prisustvo u našoj kulturi uključujući vrlo zanimljive mogućnosti. Od šest knjiga tu su: i neophodan zbornik koji pomaže jasnijem sagledanju jednog starog pisca (Dositij), i sećanje na jednog pesnika koga je pokosio vihor rata a čije je delo već mogao da pokrije zaborav (Prodanović), i prvo potpuno izdanje jednog od najznačajnijih dela naše savremene književnosti, široku i umetnički vanredno bogatu evokaciju sudbine našeg naroda koji u najokrutnijim prilikama tudinskog pritiska neće da izveri svoju dušu (Seobe Crnjanskog), i prvo upoznavanje naših čitalaca sa jednim veoma istaknutim savremenikom (Svendan Martinson), i afirmacija jednog poljskog humanista koji se značajno povezao s našom prošlošću (Hiršfeld) — kompozicija koja svakom jugoslovenskom čitaocu, neosporno, otvara nove vidike.

Jedno je, danas, sigurno: „Srpska književna zadružna“ je, u sasvim drukčijim prilikama nego što su bile one kad je osnovana, potrebna, kao što je i dosad bila potrebna i svakako da će i sutra biti potrebna. To je osnovno. Ljudi koji se oko nje skupljaju nisu se ni dosad predavali iluziji da njeno mesto opravdavaju obziri prema istorijskim zaslugama, mada su te zasluge velike. Ona, upravo zbog onog što je značila u prošlosti, mora, dinamično, da drži korak sa vremenom i da obezbeđe svojim knjigama dosta raspru. Te rasprse, međutim, tiču ne samo nedostatka književnog karaktera, već i toga kako čitaci primaju ispostavu junaka dela.

suštine tih promena. Moralno — psihološke osobine, koje pisci zapažaju kod svojih savremenika, takve su da je nesumnjivo da su one rodene u atmosferi socijalističkih odnosa, socijalističkih saznavanja. Uprkos teškoćama, te pozitivne osobine jačaju i razvijaju se iz dana u dan, imajući mogućnost najpunijeg procvata.

Osnovna tema savremene nove je teme gradnje novog komunističkog moralu u krilu novog pokolenja, saznavanje i izražavanje zakonitosti koje formiraju ličnost sovjetskog čoveka. Po žantu ta novela je lirska novela: u njoj je prisutan sam autor kao dejstvujuće lice ili je, pak, najčešće primetan njegov glas. Novele Anatolija Kuznjecova „Producetak legende“, Vasilija Aksjonova „Ko.ege“ i Eduara Šima „Princenza i sedam kćeri“ — privlače svojom svežinom i neposrednošću, iako izazivaju dosta raspru. Te rasprse, međutim, tiču ne samo nedostatka književnog karaktera, već i toga kako čitaci primaju ispostavu junaka dela.

■ Mi smo do sada, uglavnom, govorili o sadržini, kazano teorijski. Trajanja za adekvatnom formom nesumnjivo su takođe zanimljiva. Kako tu stoje stvari?

Vala primeti da se sovjetska književnost vroča pažljivo odnosi prema svim idejnim i umetničkim dostignućima i da je, istovremeno, proniknuta duhom stvaralačkih istraživanja. Kompleksnost i raznoobraznost forme, stila i izražajnih sredstava jeste ono naročito značajno za sve žanrove sovjetske književnosti. Govorio sam o mladim pesnicima, o tome kako znače sintezu i porast gradanskog i umetničkog. Ostrina tematike i obraćanje pažnjom novim sredstvima izraza opšti su i za Jevtušenku i, na primer, za Voznesenskog. Ali koliko su oni, pri tome, različiti pesnici! Oratorska intonacija Jevtušenka, neobična metafora Voznesenskog — sve je to ne samo rezultat stvaralačkog traženja, vec i rezultat stvaralačkog procesa, koji se produžava.

■ Kakve su perspektive razvoja sovjetske književnosti? Kojim putem, po Vašem mišljenju, ide sovjetska književnost?

U svom kretanju sovjetska književnost se nije nikada zaustavila. Danas je to kretanje vrlo intenzivno. I to zato što je XX kongres naše partije ukinuo sve prepreke koje su smetale tom kretanju, a zatim što sami sovjetski pisci praktično rešavaju vrlo važne konstruktivne zadatke. Ti zadaci su povezani sa izgradnjom komunizma, sa formiranjem ljestnosti koja će živeti u komunizmu. Mi, sovjetski pisici, smatramo da nema veće misije nego boriti se da u novom društvu pisac bude potreban i neophodan čovek. (D.S.L.)

■ Poseduje li i savremena proza iste vrednosti i iste sposobnosti širokog delovanja kao poezija?

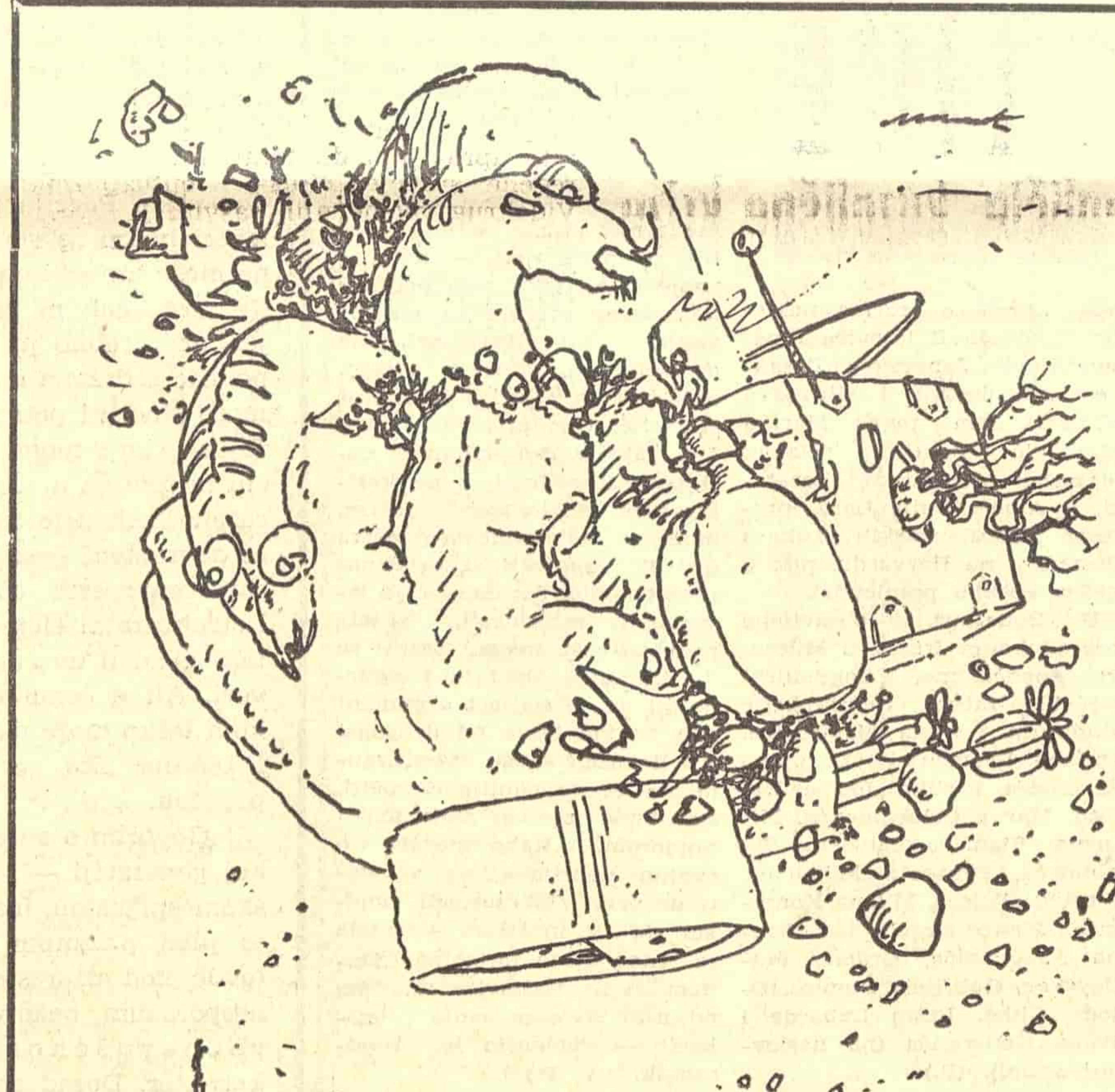
Sto se tiče sovjetske proze, njen ideo u opštoj konstelaciji književnosti zubi se u znaku značajnih promena koje su se desile u životu. Moguće je navesti dosta prozaista koji se trude da razotkriju karakterističnosti i jača građanska svest mlađih pesnika!

■ Poseduje li i savremena proza iste vrednosti i iste sposobnosti širokog delovanja kao poezija?

Sto se tiče sovjetske proze, njen ideo u opštoj konstelaciji književnosti zubi se u znaku značajnih promena koje su se desile u životu. Moguće je navesti dosta prozaista koji se trude da razotkriju karakterističnosti i jača građanska svest mlađih pesnika!

■ Kakve su perspektive razvoja sovjetske književnosti? Kojim putem, po Vašem mišljenju, ide sovjetska književnost?

U svom prvom broju „Pogledi“ donose se canja na dane rata Mihajla Apostolskog pod naslovom „Novenbarski dani“; poezijom su zastupljeni Vidoje Podgorac, Radivoje Pešić, Borče Popstojmenov, Stojan Tarapuša i Ljubiša Taškovski; prouz u ovom broju štampa rumunski prijevod Mihaila Sadoveanu, a od esejističkog priloga naročito pažnju privlače Gustav Brili svojim esejom „O rođendanu muzike“ i Duško Dimitrov o Volti Džiniju. Casopis je ilustrovan likovnim prilozima Parnadžijeva, Cuškova i Bičkova.

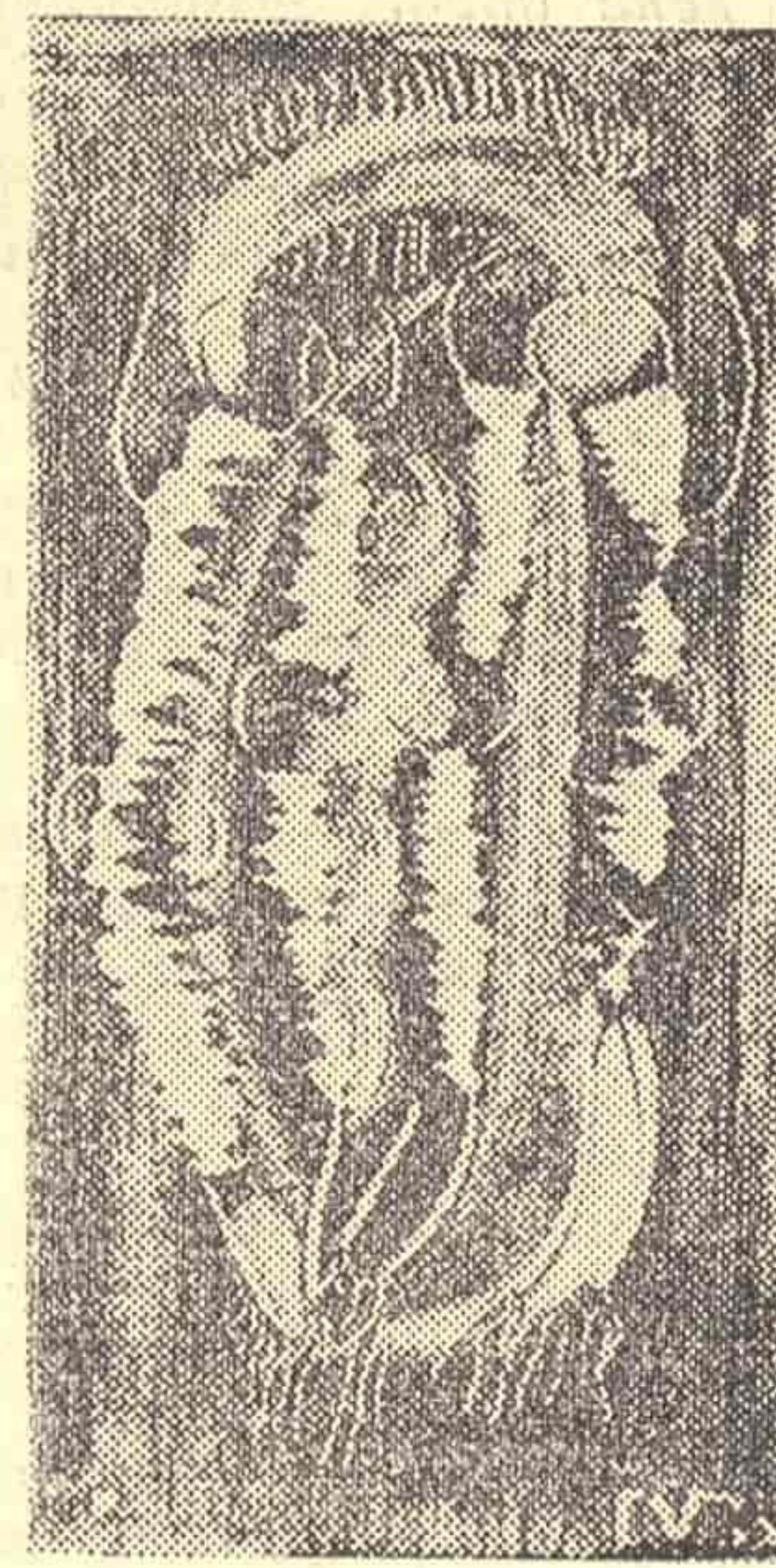
IZLOG ČASOPISA

EUROPE

DESET GODINA OD
SMRTI POLA ELIARA

POVODOM desetogodišnjice smrti Pola Ellara ovaj poznati pariski časopis, u čijoj je redakciji svojevremeno i on radio, posvećuje njemu ceo dvobroj za novembar i decembar 1962. godine. Ukušno opremljen, dokumentovan odgovarajućim fotografijama, pored dva neoblikovljena Ellarova originalna rukopisa („Reč o snazi ljubavi“ i izbor pisama upućenih kćerki), donosi niz tekstova, studija i eseja o njemu kao čoveku, pesniku i borcu.

Posebnu pažnju, međutim, zaslužuje esej Pola Lekoka „Ziva smrt“. Ellar je, čitamo u ovom eseju, jedan od retkih pesnika koji su, uz svu slobodu svojih unutarnjih preokupacija, uz svu prirodnost poetskih postupaka, ostavili određeno filozofsko zavestanje. On nije želeo da se prepusti čari tuge i smrti, već je htio da njegovo pevanje bude dobro, to jest ne uzrok nego podloga čežnje, iako je, s vremenima na vreme, izražavao „činjenicu zla“. Osećanje smrti nije se kod njega ograničavalo na izvestan „životinski užas“, nije se razravalo apstraktno; ono je lucidna intuicija, bez egoizma. Kod ovog pesnika, čednog u prihvatanju smrti, može se, međutim, iško teško, primetiti ton koji otvara koliko se on razlikuje od svih koji pripadaju „neizmernom bratstvu žrtvi“. Spoznaje ljudžav, rat, ljudska poniznja, mnoge tajne, rasap i iščeznuće prijatelja, i pogetu — da bi, usput, dospio do svog „spiritualnog univerzuma“, do potpunosti, do uнутarnje zrelosti. Sredstvima različitim od onih kojima se služio Rembo, Ellar je, takođe, tražio u sebi nadu da će jednoga dana ući u „blistave gradove“, da će pozdraviti Božić na zemlji, tražeći u sebi Sunce, „tu intuiciju sreće“, tako jako prisutnu kod dece i koje se čovek neće nikada osloboditi. „Ideja sreće je rezor Ellarov, „sunce trajno kao kamen“, koji treba

Izaz svoj puni izraz u jeziku poetski impresivnom i dinamičnom. Zukrovski prikazuje svoje heroje u spletu raznih pobuda, impulsa i nerazvrstava ih ni po kakvoj hijerarhiji. Svaki od njih zauzima svoje mesto u akciji. Pobude i impulsi su različite prirode, i povezani su s odgovarajućom situacijom u kojoj svaki elemenat može da odigra posebnu ulogu. Sve to daje potpunost i jasnoću opisa: detalji, na prvi pogled nevažni, dobijaju određenu funkciju i postaju neophodni za celinu slike. Čovek, međutim, povezan svim nitima sa društvom, čovek sa svojim nevažnim predrasudama, gleda na svet kao na bezbroj mogućnosti i reaguje na njega shodno određenoj situaciji, nikada na način unapred dat.

U stvaralaštvo Zukrovskog dolazi do izvesne depresije, u periodu od 1951. do 1955. godine. Poslednje godine, međutim, govore da je postigao izvesnu stvaralačku ravnotežu. Roman „Okupani u vatri“ (1961) predstavlja realno gledanje na svet. Tema je ponovo ratna. (D. K.)

ATLANTIC

BROJ POSVEĆEN JUGOSLA-

VIJI

DODATAK posvećen Jugoslaviji, sedamnaesti u nizu, kao i oni koji mu prethode, nije planiran kao politička kritika; on ima smisao upoznavanja sa jednim talentovanim, nadahnutim narodom koji formira relativno novu naciju sa narodom čiji pisci, просветni radnici i umetnici, koje smo podstakli, govore. Ovim rečima urednik časopisa Edvard Vikas, koji je pre nekoliko meseci boravio u našoj zemlji, objašnjava smisao „Dodatka“ u decembarskom broju časopisa.

Predstavljajući dosad sedamnaest zemalja Azije, Južne Amerike i Afrlike na ovaj način, — štampanjem tekstova koji mogu da oforme sliku o kompleksnoj fiziomiji jedne države i njenim najvišim uspesima u svim oblastima delatnosti — decembarski broj časopisa donosi sledeće tekstove:

Na uvodnom mestu je članak „Most između Istoka i Zapada“ kojim Miroslav Krleža objašnjava našu istorijsku situaciju. Fred Varner Nil posvećen tekstom „Jugoslavija na raskrsnicu“ da predstavi naš ekonomski sistem. Cvito Ristić, direktor Istoriskog instituta u Dubrovniku, u članku „Dalmacija“ objašnjava istorijski nastanak dalmatinske kulture. Dragutin Kolman piše o uspešnoj delatnosti Studije crtanja filmova u Zagrebu. Svetozar Radić objavljuje članak „Zlatno doba zidnog slikarstva“, a o jugoslovenskom slikarstvu u XX veku piše Oto Bihalić-Merlin. Tomislav Badovinac, predsednik CK Omladine piše o omladinskim radnim akcijama.

Dragutin Gostuški govori o

Der Monat

REC JE O HUMORU

U NOVEMBARSKOM broju ovog nemačkog časopisa, u članku „Nepatetični humor ili beshumorni patos“, graciozni stilist i pisac niza učešćih pripovedaka Johannes Urcidil, koji je decenijama radio na svome ciriskom „Artemisu“ — izdanju nedavno izšlošu izražavanju „Gete u Češkoj“, kaže da političke tragedije čovečanstva stvaraju bez izuzetka, sile ili nosioci sile koji su obeleženi lažnim patosom i beskrupuloznošću. S druge strane, za ovakvo stanje istovremeno su karakteristične i parodija i satira, koje uvek predstavljaju ispoljavanje ugroženih epoha. Zdravljivi organizmi poznaju smeh ali ne podsmeh koji je, zapravo, uvek pokušaj spasavanja od spoljnih i unutrašnjih poteškoća. Kultura koje raste ne smije se ni same sebi ni drugima. Ali u sumnjičavim fazama opozicije ima vic za sebe („za sebe“ i u doslovnom smislu reči), literarni

Jugoslovenskoj muzici, a Jože Kastelic o stvaralaštvu ilirskog perioda.

Literaturu naše zemlje predstavljaju: priča „Susedi“ Iva Andrića, „Doktor Gregor i prije neprijatelj“ Miroslava Kr-

patetična beshumornost despotije zna to, kaže Urcidil, i svesno dozvoljava da ono težesno vreme. Ona zna da opoziciona satira, umesto da nareda i aktivira nezadovoljstva, odvraća od ovog, zapravo deluje u smislu uspostavljanja izvesne kvazi-slobode, koju despotija može u svakoj dobi da razruši. I zato ne treba pridavati važnosti tome ako su se u Nemačkoj širili vicevi o Hitleru. Austrougarska monarhija nije propala zbog vojnike Svejk, koji je bio simptom ili ventil unutar jedne u osnovi liberalne, mada već jako oslabljene, zajednice. Ovakvoj državi nije više ni bio potreban Svejk. Ali u državama gde je on sva-kako bio potreban — u koliko se u dejstvo satire veruje — tamo njega nije bilo. Beshumorni patos despotije bi ga vrlo brzo slomio.

Kad se, dakle, govori o „smrtonosnom smehu“, onda se treba pitati: koga on ubija, da li one koji se smiju ili one kojima se smeju? Satira opozicije može samo malo da učini kad susretne samostalnu spremnost, odnosno svest vlastodržaca o njihovoj pasti. A u tom slučaju ona je u osnovi skoro suvišna. Satira je nesigurnost. A sigurnost, na suprotno, ima humor.

Ništa nije opasnije nego upuštati se u kontraverze beshumornog patosa, koji — osetili se pritešnjeni — ne poznaje drugi izlaz sem pritiska na obrač mašine za uništavanje. Duhovitost satirične opozicije su, s druge strane, sposobne da prilikom ozbiljnosti situacije. One prividno život čine lakšim. Samo humor koji potvrđuje život, a ne karikirajuće duhovitosti satire, može na odlučujućem mestu da se suprotstavi ozbiljnoj problematiki. Jer humor je izvesnost ozbiljnosti, vesela neustrašivost snage. Kaže se da činjenice ubedaju i sigurno je da je najači argument ako činimo bolje od drugoga. Ali dokazna snaga ovog argumenta će se pohiljadostrući, ali bude izveden nadmoćnim humorom. „Kako možete o svojim nepratljima govoriti uz prijateljski osmej umešto da ih unište?“ — pitala je jedna dama Linkolna. „Madam, ja ih uništavam time što od njih stvaram svoje pristaće!“ — odgovorio je Predsednik. (A. P.)

Ie, „Priča o sreći i nesreći“ Miodraga Bulatovića i pesme Slavka Janevskega, Desanke Maksimović i Miroslava Krleže. Sem toga, Marjan Matković objavljuje članak o našoj posleratnoj literaturi, a Albert Beits Lord, profesor južnoslovenskih jezika i literatura na Harvardu, piše o našim episkim pesnicima.

U „Dodatku“ su objavljene reprodukcije: freske u Mileševu, Sopoćanima, bogumlinski stećak, zatim reprodukcije skulptura Ivana Meštrovića, Dušana Džamonje, Bogosava Živkovića i slike Josipa Račića, Marka Celebonovića, Miljenka Stančića, Mladen Srbinovića, Franceta Mihelčića, Emerika Feješa, Milana Konjovića, Krste Hegedušića, Franje Simunovića, Ordena Petlevskog, Gabrijela Stupice, Otona Glihe, Petra Lubarde i Ivana Generalića (na naslovnoj strani). (B.)

kod nas malo poznate piševi „pripovijesti iz XVIII vijeka“.

MIROSLAV KRLEŽA: „TRI DOMOBRANA“, Zagreb, „Zora“, 1962, str. 181. U ovoj zbirici novoosnovane biblioteke „Golub“ štampana su ove tri Krležine novele: „Bitka kod Bistrice Lesne“, „Tri domobrana“ i „Domobran Jam-brek“.

VIJEKOSLAV KALEB: „DIVOTA PRASINE“, Zagreb, „Zora“, 1962, str. 200. Roman.

IVAN DONCEVIC: „ZIVOTOPIS BEZ SVRŠETKA“, Zagreb, „Zora“, 1962, str. 174.

FLORIKA ŠTEFAN: „TRECA ZENA“, Kruševac, „Bagdala“, 1962, str. 88. Pesme.

BRANKO L. LAZAREVIC: „VELIKO PLAVO OKO“, Kruševac, „Bagdala“, 1962, str. 15. Pesme.

JOSIP KOZARAC: „MRTVI KAPITALI“, Zagreb, „Zora“, 1926, str. 158. Novo izdanje popularnog Kozarčevog romana u novoosnovanoj biblioteci „Golub“.

ANTONIJE MARINKOVIC: „MLADIC BEZ ADRESE“, Kruševac, „Bagdala“, 1962, str. 14. Pesme.

DOBRI DIMITRIJEVIC: „UKONJU OD VAZDUHA“, Kruševac, „Bagdala“, 1962, str. 15. Pesme.

8.

Salvatore KVAZIMODO

VIDOVI POSLERATNE

SAVREMENI PESNIK nije mudrac; daleko od toga. Ali on je sa svime načisto, za njega je sve rešeno. Doživeo je užase rata, osetio bedu, postao svestan svojih životnih okolnosti i veruje u smrt, zazire od smrti. Stoga želi da sve doživi ovde, na zemlji. I brani svoj dan ispunjen ljubavlju, obeležen bolom. U tom smislu treba shvatiti prisustvo čoveka u savremenoj poeziji. To prisustvo svedoči o postojanosti odnosa sa spoljnim svetom, koja ima za posledicu antiromantični, antiidealistički pesnički stav što uključuje i odnose racionalne prirode. Govorim o poeziji s engleskog, italijanskog, španskog, francuskog jezičkog područja, o poeziji čitavog savremenog sveta, čak i onog dela toga sveta na istoku Evrope, nama dovoljno nepoznatog, koji potiče sa istih osnova kao i zapadna civilizacija. Oko 1945. godine nešto se zabilo u oblasti poezije: došlo je do dramatičnog razaranja sadržaja koje su nam stavili u naslede ravnodrušni idealizam i poetski jezici, do danas plodni u svakoj pojedinačnoj naciji zahvaćenoj vihorom rata. Ne mislim da počemšem, već samo konstatujem: ne možemo osporiti da postoje i nevidljivi dokumenti puni činjenica duha, dokumenti što se kriju u odmerenim rečima onih ljudi koje se još ne stidimo da zovemo pesnicima. Pesnik je odjednom bio izgnan iz istorije svog unutarnjeg života: u ratu njegova inteligencija pojedinačna imala je istu vrednost kao i inteligencija proleterške i kolektivne koja jedva ako je umela brojati ribe u priči o hrišćanskom čudu. Problem zašto se živi pretvorio se u problem kako se živi, bolje reći u problem zašto se živi na jedan određen način, a ne na drugi kada se neće ustrajno tetositi smrt kao protagonist bezgranične utehe. I tako se, nenajavljeni, pojavila jedna nova estetika. U toj situaciji, razume se, morale su se pronaći nove dimenzije ideji poezije. Tradicija nam tu nije od velike pomoći, naročito ovde u Italiji, gde je čovek sebi dozvolio da se drugim ljudima obrati samo u izuzetnim slučajevima ili da to učini u obliku poema, dalekih neposrednoj istoriji, bolje reći dačkih njihovog istoriju pesnika.

Privatno (lirsко) saopštavanje poprima sada neobičan oblik, pretvara se u horski glas — setimo se i poslednje italijanske poezije, one današnje, u kojoj su pesnička imena brojno zastupljena kako kvantitetom tako i kvalitetom, iako još nema izrazitih individualnosti i osnova, neophodnih da se pesnik definisi kao i činost. Lirska poezija se stopila sa elegijom i epom (forme već retke u engleskom pesništvu, na primer). Ne nameravamo opravdati forme (ova reč je uvek dvoznašena i upotrebljavamo je samo kao približno tačnu) na koje je ukazala prošla generacija kritičara kao na forme što potiču iz prevedenih ezika, da bismo najzad približili priču o jednoj internacionali poeziji, ostvarenoj u muzici i slikarstvu. Slikarstvo i muzika su umetnosti koje su do današnjeg dana neposredno odražavale najdublju prirodu građanske organizacije, običaje jednog veka. Poezija međutim, a o tome je ovde reč, ne može izbjeći borbe sa sopstvenom tradicijom, na kojoj se zasniva, ne može umaći konstrukcijama i modulacijama svoga jezika. Ne može čak ni početi živeti bez naročitog svog jezika — jer, nepotrebno je naglašavati da je sva mogućnost pisanja poezije sadržana upravo u jeziku. Kako formalistička kritika može shvatiti pobude nove forme ako se opire novim sadržajima, koji mogu biti i društveni i građanski, sadržajima što ne zadiru u srećno carstvo jedne estetike, delimično po-ražene? Ali nije samo to u pitanju. Treba razmotriti dokle će savremeni pesnik drugima čitati otrcanu istoriju svog sopstvenog srca, očajanje i nade i hoće li ga instrumentalni i strukturalni elementi, koje je usvojio, opet navesti da razlaže dušu u uverenju kako svet ne mari za ono što on govori. Ali o čemu će duša ispredati priču? Ispredaće priču koja teško može da zavora, priču u kojoj će igra biti svirepa i opasna ako se odrazi na jedan izmišljen metafizički poredak.

Govorim o autentičnim pesnicima — malobrojnim u svakoj generaciji — i o izvesnoj tendenciji prema aleksandrijskom epigramu, ironičnom, poučnom ili u obliku pisma, koji je plod polemike o realizmu, rđavo shvaćenom realizmu (ovde kod nas) što se poziva na sadržaje: to je drugi nesporazum bekstva prema jektinoj razbarušenosti, razbarušenosti koja u istoriji poezije ima prolazan karakter. Dosad smo u glavnim potezima očitali priručnu poeziju koja se pojavila oko 1945. godine (malo pre ili malo posle; što znači i za vreme rata), tog iskrenog i nesputanog svedočanstva savremenog čoveka. Označili smo osobine bezmalo šesnaestogodišnjih poetskih opita još kritički nesistematisovanih ali odslikanih u antologijama svake nacije. To su dokumenti i zašto kriti, nečiste, epske pesme ali brojni, mnogobrojni dokumenti. Moramo užeti u obzir da savremeni čovek radije svoju misao iskazuje u ritmu, da u stilu postavlja pitanja, jer takav postupak, više od analitičke naracije, više od operisanja ličnosti, iziskuje prisustvo sagovornika koji bi trebalo da donesu sud o autorovim za-

Konkurs Matice srpske

Matica srpska raspisuje deseti konkurs za dodeljivanje „Brankove nagrade“ u 1963. godini. Za radove iz književnosti mogu učestvovati studenti filozofske fakultete i visih pedagoških škola na području srpskohrvatskog jezika i učenja srednjih škola u AP Vojvodini. Teme za studente su:

1. Citajući Krležu, 7. Dnevnik o Crnjaškom, 3. Povodom 1100. godišnjice slovenske pismenosti, 4. Literatura, pozorište, film. Prva nagrada je 40.000, druga 30.000 i treća 20.000 dinara.

Radove dostaviti do 10. februara 1963. godine, na adresu Književno odeljenje Matice srpske, Novi Sad, Ulica Matice srpske 1. Filmska pred-

PRIMLJENE KNJIGE

DOSITEJ OBRADOVIĆ: „SABRANA DELA. Knj. I—III“ (1811—1961), Beograd, „Prosveta“, 1961. str. 859+690+746. Novo izdanje sačinjenih dela Dositeja Obradovića u redakciji Dure Gavale, Jelene Saćulić i Borivoja Marinovića sa iscrpnim komentarima i bibliografijom.

VJEKOSLAV KALEB: „OGLEDALO“ Beograd, „Prosveta“, 1962, str. 423. Novo izdanje Kalebovih novela u izboru Ranka Marinovića i s predgovorom Vlatka Pavetića. Knjiga je objavljena u „Prosvetinoj“ biblioteci „Brazde“, posvećenoj stvaralaštva savremenih jugoslovenskih pisaca, pod br. 29.

BRANKO GAVELA: „FIDIA. KLASIČNA EPOHA HELLENKE UMETNOSTI“, „Matica srpska“, Novi Sad, 1962. Ispravan prikaz života i rada vajara Fidije, najučenijeg i interesantnijeg što se dosada mogao poštovati istodavne prošlosti koji su se

umetnosti v veka pre n.e. Knjiga je ilustrovana brojnim prilozima Fidijinih skulptura.

TEODOSIJA PAREZANO

Istorija književnosti ponovo na dnevnom redu

Mi već čitav niz godina s ponosom podvlačimo da se kod nas nikad nije tako dobro pisalo kao danas. I u pravu smo, možda, što to tvrdimo. Ali, zastavljeni ovim nesumnjivo laskavim i omamljujućim činjenicama mi, istovremeno, prenebregavamo jednu drugu, isto tako očividnu činjenicu: da se kod nas o izvesnim stvarima koje predstavljaju bitno važan deo literature gotovo nikad manje nije pisalo nego danas. Naše dugogodišnje nesrećno posleratno iskustvo sa istorijom književnosti, sa jednim ozbiljnim, kompetentnim, naučnim pregledom svih jugoslovenskih nacionalnih literatura ne govori samo o tome da se rad na jednom polju književnosti neoprostivo dugo zanemaruje i odgada, nego i o izvesnoj stvaralačkoj nemoci kompetentnih stručnjaka čiji bi osnovni zadatak bio da se učvrate u koštac sa obimom materijom koju treba obraditi i pružiti, savremenom oblikovanu, učenicima nastavnica i širokim slojima zainteresovanih čitatelaca, u prvom redu.

Posmatrana u svetlosti ovih činjenica jedna nedavna inicijativa Saveznog Saveta za naučni rad zaslužuje punu pažnju i punu podršku svih onih koji treba i mogu da pomognu da se ova, u suštini više nego apsurdna situacija, pokrene sa mrteve tačke i da se, konačno, učini nešto u oblasti o kojoj se dugi niz godina isključivo govorilo.

Naime, ovih dana je u Saveznom Savetu za naučni rad pokrenuto pitanje rada na istoriji jugoslovenske književnosti koja bi bila pisana na naučnoj osnovi. Mada su organizatori i pokretaci ove inicijative svesni da rad na jednoj ovakvoj ediciji predstavlja dug proces i mada još ništa definativno nije rešeno, njihova inicijativa nagovršava da će, bez obzira na vrlo delikatno pitanje kadrova, istorija jugoslovenske književnosti prestati da bude tako čest pre e-met razgovora i postati predmet obrađe književnih kritičara i istoričara. Ako se podsetimo da su Matica srpska i Matica hrvatska preduzele sličnu akciju, onda, valjda, sa više nade u dogrednom vremenu možemo očekivati nešto stvarni rezultat.

Nije na odmet podsetiti da se upravo ove godine navršilo pola veka od prvog, skraćenog izdanja Skerlićeve "Istorie nove srpske književnosti". "Namenjena učenicima u višim razredima srednjih škola i široj čitalačkoj publici koja hoće da se obavesti o razvoju i stanju srpske književnosti" ova knjiga, i pored toga što je od njenog objavljanja prošlo pedeset godina, još uvek predstavlja glavni i gotovo jedini priručnik za spremanje iz srpske književnosti, najautoritativniji i najkompetentnije delo o jednom bogatom i burnom razdoblju srpske književne istorije. Ovaj podatak o prisustvu Skerlićevom u našoj savremenom nastavi govorи ne samo o autoritetu i veličini Skerlićevog književnog i kritičarskog lika, nego i o teškoćama na koje nastavnici nailaze vršeci svoj poziv i o indolentoj neodgovornosti onih čiji bi i prevashodni zadatak bio pisanje naučne istorije književnosti jugoslovenskih naroda.

Dušan PUVACIC

O SLIKARSKOJ MATERIJI

Atande!

Kako ste mi smeli reći atande? Vaše prevashodstvo, ja sam rekao atande-s.

Puškin „Pikova dama“

U POSLEDNJE VREME kod nas, u likovnoj kritici, često se pojavljuje „slikarska materija“, o tome se u većini slučajeva nestručno i beskontrolisano piše koješta. Jedan od glavnih pobornika ovog stava je dr Lazar Trifunović, koji je tu skorodoktorirao na Filozofskom fakultetu — odsek istorije umetnosti. Izgleda da je on brzo zaboravio i izgubio izvida ono što je na tom fakultetu učio, i zato nalazim da ga treba podsetiti na nekoliko bitnih činjenica koje su dobro poznate, ali koje on apriori ignorira i možda suviše inadžijski postavlja neke svoje misli koje su neosnovne.

vane. On zna i svako zna, ko iole poznaje likovnu umetnost, ili se njenome praktično bavi, ovo:

prvo, da onaj slikar koji sa najednostavnijim sredstvima, tj. oljkom, akvareлом, pastelom, ili perom služi, nije u stanju da nešto stvari i sa najležernijim potezom dočara sve što se od jedne slike traži — neki ne pokušava da se dalje tim poslom bavi. Najbolji primer što se dade tim najednostavnijim i najskromnijim sredstvima, uraditi i kakva se remek-dela mogu stvoriti dati su nam Kinezi i Japanci, da ne spominjem druge, i da je u tim njihovim delima ostvarena takva plemenita materija i takva čvrstina da ni pola metra malteria i sargije nalepljene na platnu ne mogu to postići. Šta znači slikarska materija najbolji mu je dokaz, i to mu svaki dan stoji pred očima, Renoarov Dečak sa šeširom, raden jednim dahom pastela, ali kojim dahom! Ovo Renoarovo delo nalazi se u Narodnom muzeju čiji je on, tu skoro, postao direktor;

drugo, učeći istoriju umetnosti, očigledno mu je, valjda, bilo i to da je svaka epoha kad bi dostigla svoju kulminaciju i kad je prezasićena osećajući dekadenciju, pribegavala nekim stranim i likovnoj umetnosti nepodnosišljivim sredstvima koja nisu bila nikad napredna i korisna.

Posle grčke klasičke došli su divni rimski realistički portreti, i kad se od

toga htelo otici dalje ili, bolje rečeno, kad umetnici nisu znali kuda dalje, misleći da će svoja dela osvežiti i dati im novu snagu, umesto da se vraćaju prvojbitnim izvorima, tj. da svoja dela što više uposte, oni upropastište sve suvišnim dodacima; dodacima i kinđurenjem koje mi danas sa žaljenjem gledamo, a koji su tada možda nailazili na veliko dopadanje jer su bili u modi, i možda su bili više cenjeni nego jedan arhaički Apolon, egipatska Sfinga ili assirski kip. Ali kad danas gledamo te portrete, gde je lice od ružičastog mramora, toga od šarenog ili tamno obojenog, mi se naprsto gadiamo, osećajući jedno skrnavljenje, nešto sablasno, bolesno i jedno, a bojim se da neće dugo vremena proći a da će se to dogoditi s nekim današnjim remek-delima od sargije i žica, trica i kučina i da će im dr Lazar Trifunović, kao veliki poštovalec njihovih, dati počasno mesto u Narodnom muzeju i, kao rukovodilac ustanove, bojeći se da mu nestručno lice ne ošteći deo, morati sam iz velikog poštovanja i s puno stručnosti, pažljivo, s velikom ljubavlju i delikatno, iz raznih udubljenja i izbočina oduvavati naslaganu praslinu;

treće, slikarsku materiju slikar ne natura sliči sa predviđanjem (predviđanjem) uvek miriše na kriminal, već se slikarska materija sama od sebe tokom rada stvara, i ona je izraz

JA O KRANJCU, ON O PEVCU

ILI KAKO MILOSAV MIRKOVIC BRANI SVOJE NEZNANJE I SVOJU NEOBJEKTIVNOST

PRE VISE OD DVA MESECA, na ovom istom mestu, u članku *Neznanje udruženo s neobjektivnošću ("Književne novine"* broj 180. od 21. IX 1962, str. 10), objavio sam nekoliko kritičkih primedaba na članak *Lirika kod Srba*, štampan u petoj knjizi *Enciklopedije Jugoslavije*, pod slovom *L*, na stranama 536. i 537. Pošto sam u odeljku posvećenom srpskoj poeziji XX veka naišao na čitav niz proizvodnih podataka i navoda, najviše prostora posvetio sam upravo tome tekstu, smatrajući da obelodanjivanjem grešaka i proizvoljnosti redakcije *Enciklopedije*, a naročito redaktorima za srpsku književnost, treba skrenuti pažnju da ubuduće, prijedok izbora saradnika, na vreme provere njihovu stručnost, moralnu objektivnost i naučnu odgovornost. Na moje primeđbe puna dva meseca niko od zainteresovanih nije odgovorio; teh pre nekoliko dana, u listu "Danas" (broj 40. od 21. XI 1962, str. 15), autor kritikovanog teksta, Milosav Mirković, osvrnuo se na moj članak posvećujući neuporedivo više pažnje nom književnom radu, i meni lično, nego članiku *Neznanje udruženo s neobjektivnošću*, čije navode uopšte nije ni pokušao da ospori. Uprorno čutanje redaktora *Enciklopedije Jugoslavije*, koji, uveren sam, vrlo dobro zna da su se objavljinjem Mirkovićevog teksta o srpskoj poeziji u XX veku ogrešili o načelu naučnog enciklopedijskog posla, kao i Mirkovićevu indirektno, ali rečito, priznanje da nije ni spremán, ni sposoban, ni kvalifikovan da prihvati principijelan razgovor o predmetu koji je bio povod mome članku, potvrđuju tačnost navoda objavljenih u članku *Neznanje udruženo s neobjektivnošću* i opravdanost javnog protesta protiv neznačajnog i nenučnog prikaza srpske poezije XX veka u *Enciklopediji Jugoslavije*.

Dva meseca, minula između objavljinjanja mog članka u "Književnim novinama" i njegovog u listu "Danas" Milosav Mirković nije, dakle, proveo proveravajući tačnost svojih, odnosno mojih podataka i tvrdjenja. Ne osvrćući se, izvesno vreme, na moj članak, on je, reklo bi se, naivno računao s tim da će se, tokom vremena, možda pomalo i zaboraviti činjenice koje su dokazale njegovo neznanje, njegovu nestručnost i neobjektivnost, i da će, započinjući jedan u stvari nov razgovor, i to na nivou koji njemu jedino odgovara, novim proizvoljnostima i ne-tačnostima, neistinama i poluistinama, uspeti da ponovo vaspostavi narušenu i lujiziju o svome kritičarskom ugledu. Ne zeleći da učestvujem u bilo kakvom razgovoru na tom, mirkovićevskom nivou, ostavljam po strani sve nimalo laskave atribute kojima je Mirković o-kvalifikovao moj književni rad i meni lično, nego članiku *Neznanje udruženo s neobjektivnošću*, čije navode uopšte nije ni pokušao da ospori. Uprorno čutanje redaktora *Enciklopedije Jugoslavije*, koji, uveren sam, vrlo dobro zna da su se objavljinjem Mirkovićevog teksta o srpskoj poeziji u XX veku ogrešili o načelu naučnog enciklopedijskog posla, kao i Mirkovićevu indirektno, ali rečito, priznanje da nije ni spremán, ni sposoban, ni kvalifikovan da prihvati principijelan razgovor o predmetu koji je bio povod mome članku, potvrđuju tačnost navoda objavljenih u članku *Neznanje udruženo s neobjektivnošću* i opravdanost javnog protesta protiv neznačajnog i nenučnog prikaza srpske poezije XX veka u *Enciklopediji Jugoslavije*.

Tvrdeći da sam bio i ostao "apolet prosek sa tekuće književne trake", Milosav Mirković kaže da moja knjiga *Odbrana kritike* pokazuje "kako je Mira Alečković skoro značajniji romansjer od Oskara Daviča, kritike Miloša Bandića značajnije od eseja Marka Ristića, poezija Izeta Sarajlića,

bolja i sugestivnija od Ivana V. Lalijća". Koliko je ta Mirkovićeva interpretacija proizvoljna najbolje potvrđuje činjena da se u čitavoj *Odbrani kritike*, ni na jednoj od preko 220 stranica moga teksta, nigde ne pominje ime Izeta Sarajlića, što znači da navedena tvrdnja ne predstavlja ništa drugo nego neznačajku, a možda i zlonamernu, proizvoljnost Milosava Mirkovića koji napamet, šireći neistinu, i dalje govorio o stvarima u koje uopšte nije upućen, ne izvlačeći nikakvu pouku iz članka *Neznanje udruženo s neobjektivnošću* u kome sam ga opomenuo da kritičarski rad podrazumeva posedovanje moralne odgovornosti i naučne objektivnosti.

Drugi "agrument", kojim Mirković pokušava da mi ospori pravo da ukazujem na njegovo neznanje i njegovu neobjektivnost, odnosi se na način uređivanja "Književnih novina". Kako Milosav Mirković nije prisustvovao sastanku redakcionog odbora "Književnih novina" na kome je bilo reči o članaku Zorana Gluščevića o knjizi *Odbrana kritike*, nije isključeno da je čitava stvar, koju on poteže, nje-mu netačno i tendenciozno prenesena. Mada nisam dužan da mu objašnjavam na koji se način uređuju "Književne novine", a još manje da baš njega obaveštavam o radu redakcije "Književnih novina", bez ikakvog ustručavanja spremam sam da navedem deo zapisa sa sastanka redakcionog odbora "Književnih novina" od 24. XI 1961. godine, na kome je, u referatu *Skica za analizu "Književnih novina"* član redakcionog odbora, književnik Pavle Stefanović sledećim rečima objasnio situaciju o neobjektiviranju Gluščevićeve recenzije na knjigu *Odbrana kritike*: "Izrazito negativna recenzentova ocena knjige pobudila je pisca knjige i urednika "Književnih novina", pošto je smatrao da je ta recenzija i uvedljiva, da zatraži mišljenje redakcionog odbora, da li dotičnu kritiku treba objaviti ili ne. Na vanrednom sastanku redakcije po tom pitanju, prisutni članovi redakcionog odbora, izjasnili su se, sa različitim motivacijama svojih stavova, protiv objavljinjanja Gluščevićeve oštore negativne recenzije u listu čiji je on član redakcionog odbora, a kritikovani pisac — urednik. Donošenje ove odluke olakšala je indirektno saopštenu Gluščevićevu izjavu (pošto on

ovom sastanku nije lično prisustvovao), da od eventualnog odbacivanja njegovog teksta on neće praviti pitanje soga ostajanja u listu i da istu recenziju može objaviti u drugom listu". Kako se činjenice i u ovom slučaju razlikuju od Mirkovićevog navoda da sam, iskorisćujući uredničko pravo, samoinicijativno "jednostavno odbio da objavim negativno mišljenje Zorana Gluščevića o svojoj knjizi", ne nalažim da je naročito neophodno ponovo konstatovati da se, polemisići na svom nivou, Milosav Mirković, iz neznanja, iliže namere, služi neistinama.

Preostala dva "agrumenta", kojima Mirković poteže osporavajući mi pravo da govorim o objektivnosti i moralu, počivaju na činjenici da sam napisao eseju o piscu koga Milosav Mirković ne ceni, i da sam, pre sedam godina, objavio antologiju koja se nijem ne dopada. Ti "agrumenti" ne zasljuju nikakav komentar; Milosav Mirković ima pravo da ne misli laskavo o mom kritičarskom radu, i to mu pravo niko ne osporava, baš kao što ni meni niko ne može osporiti pravo da na osnovu činjenica, a ne na osnovu dopadanja ili nedopadanja, dokazujem Mirkovićevu neznanje i njegovu nekvalifikovanost za ozbiljan i studiozan naučni rad, kao što je pisanje za *Enciklopediju Jugoslavije*.

Kako sam, sada i ovde, ponovo dozao da se, kao i u pisanju za *Enciklopediju*, iz ovih ili onih pobuda Milosav Mirković i u polemici služi neistinama i proizvoljnostima, nije iskrenito da će on, kada, možda opet kroz dva meseca, ovome mome tekstu posvetiti nešto pažnje, izbjeći za njega vrlo neprijatan razgovor o predmetu, koristeći se, umesto činjenicama i istinom, svajim karakterističnim "argumentima": da nemam moralnog prava da otkrivam njegovo neznanje i da razobličujem njegove proizvoljnosti, prvo zato što, zbog kratkovidosti, nosim načare, a zatim i zato što sam pre dvadeset i više godina radiće čitao Stivensonovo *Ostrovo s blagom* i Veselinovićevog *Hajduk Stanka*, nego Podvige družine "Pet petličica" Aleksandra Vuča.

Tada će, međutim, ukoliko ne budem prisiljen da ponovo ispravljam ne-tačnosti, Mirkovićev odgovor ostaviti bez komentara.

Predrag PALAVESTRA

bi bilo da jednom zavedemo dete pod pravim datumom.

* * *

Naša jugoslovenska kultura može imati brigu i van granica naše zemlje, zbog snažne interpenetracije nacionalnih kultura, zbog prave kulturne osmose koja karakteriše našu epohu. Teško je napraviti pregled mogućih i stvarnih problema koji bi se u mogu pojaviti ili koji već postoje, i tek u neposrednom susretu čovek postaje svestan ove ili one potrebe. Boravak u Beču tako uvek nagoni na mučna razmišljanja, izazvana jednom krajnjem neprijatnom situacijom, u kojoj naš jezik na Univerzitetu predaje čovek koji, pored očiglednog neznanja našeg jezika, zastupa još tezu o tome da su srpski i hrvatski dva jezika, poput balto-slovenskih jezika! Taj čovek, dr Anton Andorfer, koji uopšte nije slavist i koji decenijama nema dodira s živim jezikom, brani tako ideju o nezavisnosti hrvatskog jeziku, pa se možemo zapitati nema li mogućnosti da se na to stanje stvari možda savetodavno utiče, da se naš jezik i naša kultura odbrane od šovinističkog i ignorantskog razaranja.

Ko uopšte predaje naš jezik i zna-nja o nama na stranim univerzitetima?

Milan DAMNJANOVIC

NEŠOVINISTIČKE BELEŠKE

LJUBAZNI GOSPODIN Angelo Prokopiu, profesor Tehničkog fakulteta u Atini, istoričar umetnosti i pisac nekoliko knjiga, postao mi je svoje najnovije delo neobičnog naslova: *Makedonsko pitanje u slikarstvu* (*La question macédonienne dans la peinture*, Athènes, 1962) koje me je zbijilo, zapele u nejasne misli i izazvalo nedoumice i mučna sećanja. Pre svega, u mojim najranijim i (po Ribotu) najsigurnijim doživljajima, "makedonsko" i "hrvatsko pitanje" su tesno povezana, utoliko što je u vreme "hrvatskog pitanja" otac porodice kojoj sam pripadao glasao za pokretače tog pitanja, pa je bio premešten u Makedoniju. Kasnije sam čitao u Cvijiću da su Makedonci nacionalno flotantna masa ko-

ja se, prema pretežnim političkim i vojnim uticajima, priklanja čas Srbima, a čas Bugarima, što se opet nije slagalo s mojim iskustvima o Makedoncima, koji su, otkad slobodno nose svoje ime, ne samo nacionalno jasno određeni,